

Socijalni odnosi učenika u razredu

Huklek, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:732528>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

KATARINA HUKLEK

Diplomski rad

**SOCIJALNI ODNOSI UČENIKA U
RAZREDU**

Čakovec

2017.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
Čakovec**

PREDMET: Motivacija i socijalni odnosi u razredu

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Katarina Huklek

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Socijalni odnosi učenika u razredu

MENTOR: prof.dr.sc. Andreja Brajša-Žganec

SUMENTOR: dr.sc. Tea Pahić

Čakovec, lipanj 2017.

SADRŽAJ

Sažetak	5
Summary:	6
1. UVOD	1
2. SOCIJALNE KOMPETENCIJE	3
2.1. Što je socijalna kompetencija?.....	3
2.2. Pojam socijalizacije.....	6
2.3. Obitelj kao važan čimbenik procesa socijalizacije.....	7
2.3.1. Vrsta roditeljstva.....	7
2.3.2. Emocionalni i socioekonomski status obitelji	10
2.4. Škola – važan čimbenik razvoja socijalne kompetencije učenika.....	11
2.5. Komunikacija u razrednom odjelu	13
2.6. Oblici i načini komunikacije	16
2.6.1. Intrapersonalna komunikacija	16
2.6.2. Interpersonalna komunikacija.....	17
2.7. Interakcija učitelja i učenika	18
3. SOCIJALNI ODNOSI UČENIKA U RAZREDU	21
3.1. Prosocialno ponašanje.....	23
3.1.1. Prijateljstvo i popularnost.....	23
3.1.2. Pomaganje	25
3.2. Igra	25
3.3. <i>Online</i> odnosi	27
3.4. Konflikti.....	28
3.5. Odbijanje	28
3.5.1. Učenici s posebnim potrebama	29
4. INTERNALIZIRANA I EKSTERNALIZIRANA PONAŠANJA	30
4.1. Internalizirano ponašanje	30
4.2. Eksternalizirano ponašanje.....	31
5. KAKO ODRŽAVATI POZITIVNE ODNOSI MEĐU UČENICIMA	32
5.1. Aktivno slušanje	32
5.2. Konstruktivno rješavanje konflikta	33
5.3. Način stvaranja suradničkog odnosa u razredu.....	33
6. ISTRAŽIVANJE ODNOSA UČENIKA U RAZREDU	35

6.1. Cilj istraživanja	35
6.2. Problemi i hipoteze	35
6.3. Metodologija.....	36
6.3.1. Ispitanici.....	36
6.3.2. Mjerni instrument.....	36
6.4. Rezultati.....	37
6.5. Rasprava.....	43
7. ZAKLJUČAK	48
LITERATURA	50
PRILOG.....	52
Kratka biografska bilješka.....	53
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	54
IZJAVA o odobrenju za pohranu i objavu ocjenskog rada.....	55

Sažetak

Dijete da bi se razvilo u socijalno kompetentnu osobu treba živjeti u zdravoj obitelji koja podrazumijeva kvalitetan bračni odnos, međusobno prihvaćanje, zadovoljstvo između članova obitelji. Jednostavnije rečeno dijete se mora odgajati autoritativnim stilom, kao što se u razrednom odjelu mora odgajati demokratskim stilom. Dijete koje je socijalno kompetentno manifestira prosocijalna ponašanja koja su zajedno s altruizmom i empatijom pokazatelji uspješnog ponašanja u socijalnim odnosima. Takva djeca u interakciji sa svojim vršnjacima zauzimaju pozitivan sociometrijski status – popularnost. S druge strane, djeca koja žive u obitelji u kojoj su svakodnevni sukobi između članova obitelji imaju veće poteškoće u socijalnoj interakciji. Takva su djeca sklona antisocijalnom ponašanju što im stvara probleme u socijalizaciji, ali i na kognitivnom razvoju. Učenici koji manifestiraju intrinzična i ekstrinzična ponašanja najčešće su nepopularna u razrednom odjelu. Prema navedenom, nepopularni učenici mogu biti odbačeni, izolirani ili kontroverzni. No, to što je učenik nepopularan ne mora značiti da ne zadovoljava potrebu za bliskošću i intimnošću. Drugim riječima, ako je učenik nepopularan on može zadovoljavati potrebu za bliskošću, odnosno može imati uzajamnog prijatelja. Isto vrijedi i za popularnog učenika. To znači ako je učenik omiljen u razrednom odjelu ne mora značiti da zadovoljava potrebu za bliskošću i intimnošću, tj. da ima uzajamnog prijatelja. Može se reći da popularnost ima dvije krajnosti: sviđanje i nesviđanje, odnosno odbijanje. U sklopu ovog diplomskog rada provedeno je istraživanje s ciljem da se ispita koji su učenici popularni („zvijezde“), a koji su učenici nepopularni, odnosno koji su odbačeni, izolirani i kontroverzni unutar istog i suprotnog spola. Cilj istraživanja je bio ispitati postoje li u razrednom odjelu uzajamna prijateljstva te uzajamna odbijanja. Ispitivanjem je utvrđeno da unutar razrednog odjela postoje popularni učenici i nepopularni. Kod nepopularnosti nema kontroverznih učenika nego su učenici izolirani i odbačeni. Također se pokazalo da u razrednom odjelu postoje uzajamna prijateljstva, kao i uzajamna odbijanja.

Ključne riječi: sociometrijski status učenika, prijateljstvo, socijalni odnosi.

Summary:

Child, to develop into socially competent person, should live in a healthy family, which includes high-quality marital relationship, mutual acceptance, satisfaction among family members. To put it simply, child must be raised in authoritarian style, as in the classroom must be raised in democratic style. A child who is socially competent manifest prosocial behaviors, that are together with altruism and empathy, indicators of successful behavior in social relations. Such children interact with their peers, take positive sociometric status- popularity. On the other hand, children who live in families in which are often conflicts between family members, have greater difficulties in social interaction. Such children are prone to antisocial behavior and that create problems in socialization, also on cognitive development. Students who manifest intrinsic and extrinsic behaviors are the most unpopular in the classroom. According to the above, unpopular students may be rejected, isolated or controversial. But if student is unpopular, it does not mean that student does not need closeness and intimacy. In other words, if the student is unpopular he can satisfy the need for closeness, or may have friends. The same applies to the popular students. This means if a student is favored in the classroom does not necessarily mean that it has closeness and intimacy, ie. that it has friends. It can be said that the popularity has two extremes: likes and dislikes, or rejection. As part of this paper work, research was carried out to examine which students are popular ("stars"), and which students are unpopular, or who are rejected, isolated and controversial in the same and the opposite sex. The goal of the research was to examine whether there are in the classroom mutual friendship and mutual rejection. The study found that student in the classroom are popular and unpopular. In unpopularity there have not controversial students, but there are students which are isolated and rejected. It was also shown that in the classroom are mutual friendships and mutual rejections.

Keywords: sociometric status of students, friends, social relations.

1. UVOD

Obitelj je prva socijalna okolina s kojom se dijete susreće i u kojoj se počinju razvijati emocionalna, kognitivna i socijalna iskustva potrebna za daljnji život. Drugim riječima, u obitelji započinje djetetov proces socijalizacije. To je proces i kojem dijete uči socijalne vještine koje podrazumijevaju prikladno kontroliranje i prilagođavanje ponašanja u određenoj situaciji. Osim socijalnih vještina, dijete od svoje prve životne zajednice – obitelji uči na koji način će upotrijebiti socijalne vještine u određenoj socijalnoj situaciji (socijalna kompetencija). Dakle, dijete počinje razvijati socijalne vještine već od najranije dobi svoga života. Iz ovoga se može zaključiti da proces socijalizacije traje cijeli život, ali vrhunac procesa je u djetinjstvu. Hoće li dijete biti socijalno kompetentno ili će imati probleme u procesu socijalizacije, ovisi o genetskom faktoru (temperament), ali i uvelike ovisi o roditeljskoj kontroli, toplini/hladnoći i prihvaćanju/odbijanju. Prema navedenom razvila su se četiri stila roditeljstva: autoritativan, autoritarni, popustljivi (permisivni) i ravnodušni (indiferentni) stil roditeljstva (Brajša-Žganec, 2003.; Klarin, 2006.; Jurčević-Lozančić, 2016). Svaki stil roditeljstva ima različitu posljedicu na razvoj socijalne kompetencije djeteta. Najbolji stil roditeljstva u kojem se dijete razvija u socijalnu kompetentnu osobu je autoritativan stil. Istraživanja (Brown i sur., 1993; Raboteg-Šarić i sur., 2001; Steinberg i sur., 1994; Dusek i Danko, 1994; Krohne, 1990; Lamborn i sur., 1991; Rapee, 1997; sve prema Brajša-Žganec, 2003) su zaključila da je za optimalan razvoj djeteta bitan emocionalni i socijalni kontekst koji obuhvaća kombinaciju topline, kontrole i brižnosti.

No, stilovi roditeljstva mogu biti pod utjecajem raznih činitelja, kao što su: socioekonomski status obitelji, struktura obitelji (kohabitacijske, binuklearne, matrifokalne, istospolne, međurasne, međuetičke, međuvjerske), zadovoljstvo roditelja, povijest roditelja, rastava braka (Jurčević-Lozančić, 2016.)

Osim obitelji, škola je također odgovorna za kognitivni i socijalni razvoj svakog učenika. Može se reći, da su obitelj i škola odgojno-obrazovne zajednice koje imaju snažan utjecaj na dijete, odnosno učenika. „*Ono je „drugo“ prirodno okruženje u kojem dijete obavlja različite aktivnosti...*“

(Klarin, 2006, str. 83). U školi učenik uči nastavne sadržaje iz određenih predmeta, ali uči komunicirati s autoritetom koji mu nije roditelj i sa svojim suučenicima. Komunikacija (interpersonalna i intrapersonalna) je vrlo značajna za uspješnu socijalnu interakciju. Otvorena i uspješna komunikacija je važna u razrednom odjelu jer pridonosi razvoju socijalne kompetentnosti, koheziji, zadovoljstvu, uspješnom rješavanju konflikta. Jedan dio ovog rada, osvrnut će se na komunikaciju zbog njezine važnosti u socijalnoj interakciji. Isto tako, u radu će se govoriti o učitelju kao glavnom voditelju odgojno-obrazovnog procesa u kojem je najbolji demokratski stil učitelja (Zrilić, 2010). Klarin (2006) osim roditelja i nastavnika, ističe vršnjake kao treći, ali ne i manje važan, socijalizacijski faktor koji pridonosi zadovoljenju različitih dječjih potreba. Polaskom u školu učenici razvijaju i prva prava prijateljstva. U prijateljskim vezama koje podrazumijevaju dijadni odnos, prisutno je pomaganje, dijeljenje te drugi oblici prosocijalnog ponašanja. Vrijeme provedeno s prijateljem u zajedničkoj aktivnosti popraćeno je zadovoljstvom i užitkom što je temeljna karakteristika prijateljske veze. Da bi dvoje učenika razvilo prijateljsku vezu, moraju se svidjeti jedno drugome (Klarin, 2006). Vršnjačka interakcija učeniku omogućuje da zadovolji potrebu za pripadanjem. Učenik se prvo mora svidjeti vršnjacima da bi zadovoljio navedenu potrebu pri čemu se vidi poveznica između prijateljstva i popularnosti. Prema tome popularnost je oblik socijalne interakcije koji se javlja prije nego prijateljstvo. Učenici koji se ponašaju agresivno i delinkventno, koji imaju internalizirana ponašanja i učenici s posebnim potrebama su često nepopularni u razrednom odjelu. U istraživanju Willarda Hartupa (1990; prema Ladd, 1989; prema Klarin, 2006) potvrđena je hipoteza o direktnoj vezi između kvalitete vršnjačkih odnosa i razvoja dječje osobnosti, socijalnog ponašanja i kognitivnog razvoja

Upravo zbog svega navedenog, peto poglavlje u ovom radu govori o tome kako se mogu održavati pozitivni odnosi među učenicima gdje se pri tome ističe suradničko učenje. Rezultati istraživanja (Reić–Ercegovac i Jukić, 2008) pokazali su da učitelji u razrednoj nastavi primjenjuju suradničko učenje nekoliko puta mjesečno što nije dovoljno da bi se njegovali pozitivni odnosi među učenicima.

2. SOCIJALNE KOMPETENCIJE

2.1. Što je socijalna kompetencija?

Socijalna kompetencija obuhvaća više aspekata stoga su, ovisno o istraživačkom fokusu, nastale i različite definicije ovog konstrukta. Međutim, većina je autora suglasna da se socijalna kompetencija sastoji od onih sposobnosti koje pojedincu omogućavaju lakše stvaranje, razvijanje i održavanje međuljudskih odnosa .

Kod referiranja na socijalne kompetencije koriste se različiti termini, kao što su: socijalna inteligencija, socijalne vještine i socijalna (interpersonalna) kompetencija, a za koje neki autori smatraju da se radi o istoj pojavi (Brdar, 1992).

Thorndike (1920; prema Brdar, 1992) je prvi autor koji je istaknuo kako je socijalna inteligencija zasebna sposobnost. Prema njegovom mišljenju, socijalna se inteligencija sastoji od dvije sposobnosti. Prva je sposobnost razumijevanja drugih, a druga sposobnost je sposobnost ispravnog ponašanja u interakciji s drugim ljudima. On govori kako druga sposobnost socijalne inteligencije, tvz. ispravno ponašanje, pretpostavlja interpersonalno razumijevanje drugih ljudi. No, ističe kako nije dovoljno imati samo sposobnost interpersonalnog razumijevanja kako bismo se razborito socijalno ponašali.

Van Hasselt i sur. (1979; prema Brdar, 1993) su u određivanju pojma socijalne vještine naznačili tri glavne značajke, a one su:

1. Ponašanja nisu identična u svakoj socijalnoj situaciji. Ona moraju varirati, odnosno moraju se prilagođavati društvenom trenutku u kojem se trenutno nalaze.
2. Socijalno je ponašanje naučeno, što znači da je interpersonalna djelotvornost određena stjecanjem verbalnih i neverbalnih komponenti ponašanja.
3. Socijalna ponašanja ne smiju naškoditi drugim ljudima.

Brdar (1993) također navodi da je vrlo važno uočiti neverbalne znakove u ponašanju drugih kako bi se lakše prilagodilo interpersonalnoj situaciji.

Combs i Slaby (1977; prema Brdar, 1993, str. 17) opisuju socijalnu kompetenciju kao „*sposobnost interakcije s drugim ljudima u određenom socijalnom kontekstu, na*

specifične načine koji su socijalno prihvatljivi ili vrednovani, a istodobno korisni pojedincu, uzajamno korisni ili korisni prvenstveno drugima.“ Marlow (1986; prema Brdar, 1993) navodi da je socijalna kompetencija sposobnost razumijevanja vlastitih osjećaja i misli, ali i razumijevanje tuđih osjećaja, misli i ponašanja u socijalnoj interakciji. Waters i Sroufea (1983), u knjizi *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*, navode da je socijalno kompetentna osoba ona osoba koja ulazi u interakciju s drugim ljudima te na taj način nadograđuje svoju kompetenciju.

Na temelju definicija pojma socijalne kompetencije i socijalne vještine može se reći kako su socijalne vještine i socijalne kompetencije katkad izjednačene, no između njih postoji razlika. Dakle, socijalne vještine uključuju interpersonalna (socijalna) ponašanja koja su naučena i koja pojedinac može u svakom trenutku kontrolirati i prilagođavati u društvenoj situaciji. Socijalne kompetencije odabiru način na koji će pojedinac upotrijebiti socijalne vještine u određenoj socijalnoj situaciji. Iz navedenog proizlazi da se primjenjujući socijalne vještine na ispravan način može stići do cilja, razvoja socijalne kompetencije. S druge strane, ako se socijalne vještine ne primjenjuju na prikladan način i ako nisu pod kontrolom pojedinca tada se govori o socijalnoj nekompetentnosti. Kada bismo rezimirali navedeno dobili bismo da je socijalna nekompetentnost posljedica neuspjeha u učenju socijalnih vještina.

Zbog različitog gledišta i pristupa socijalnoj kompetenciji, a ujedno i socijalnoj nekompetentnosti, razvili su se različiti teorijski pristupi. Tako postoji pet teorijskih pristupa, a oni su: bihevioralni pristup, humanistički pristup, psihološki pristup, kognitivno-razvojni, pristup socijalnog učenja.

Prema bihevioristima, socijalna kompetentnost je „*sposobnost iskazivanja ponašanja s pozitivnim ili negativnim posljedicama, te obuzdavanje onih ponašanja koja se kažnjavaju*“ (Brdar, 1994, str. 21). Bihevioristi smatraju da je okolina važan čimbenik koji pridonosi pojedinčevoj nekompetentnosti. „*Socijalno nekompetentna djeca nisu kvalitativno različita od druge djece*“ (Brdar, 1994, str. 21). Oni smatraju da su djeca nekompetentna zato što ih je društvena sredina u kojoj žive tako oblikovala.

Humanistički pristup ističe da dijete koje je socijalno kompetentno shvaća sebe, ali i druge ljude, savjestan je, ugodno mu je u okolini u kojoj boravi te sposoban na promjene. Dok s druge strane, dijete koje nije odgovorno i koje ne mari za druge

smatraju nekompetentnim. Navode kako je socijalna nekompetentnost rezultat neuspjeha u prilagođavanju interpersonalnim pravilima.

Predstavnici psihološkog pristupa ističu da dijete koje je socijalno kompetentno usklađuje svoje ponašanje s tuđim tako da dođu do zajedničkog jezika. Psihološki pristup navodi socijalnu nekompetentnost kao posljedicu u učenju uspješnih vještina suočavanja s problemima (Brdar, 1994). Socijalno nekompetentno dijete sprječava prava drugih, ali može sprječavati postizanje vlastitih pozitivnih ciljeva.

Kognitivno-razvojni pristup vodi se mišlju da je socijalna kompetentnost sposobnost pojedinca da svoju pažnju usmjeri na cjelinu, a ne na posebne, odnosno specifične dijelove (Brdar, 1994). Sposobnost poopćivanja prikladnog ponašanja na slične situacije. S druge strane, socijalna nekompetentnost je nesposobnost djelotvornog odnosa s okolinom.

Autori koji zastupaju pristup socijalnog učenja smatraju da je socijalno kompetentna osoba ona osoba koja svoje obveze, ciljeve, zadaće ispunjava bez sukoba s društvom, ali pri tome ostvaruje svoje zadovoljstvo. Zastupnici ovog pristupa navode da je socijalna nekompetentnost „*posljedica nedostatka izloženosti nekim modelima učenja, izloženosti neprikladnom učenju, krivo opaženom ili iskrivljenom učenju*“ (Brdar, 1994, str. 22). Iz navedenog možemo zaključiti da pristup socijalnog učenja naglašava nekompetentnost kao posljedicu, ne neuspjeha u učenju, nego pogrešnog učenja.

Vodeći se svime navedenim, može se iskazati da socijalne kompetencije podrazumijevaju sve oblike pozitivnog djelovanja pojedinca u svim socijalnim situacijama tijekom njegovog života. Zbog toga, „*stabilnost socijalne kompetentnosti jedan je od ključnih temelja za životna postignuća...*“ (Jurčević Lozančić, 2016, str.18). Dijete počinje razvijati socijalne kompetencije već u najranijoj dobi svoga života te ih nastavlja razvijati tijekom svoga odrastanja. Ukoliko dijete ne razvije stabilnost socijalne kompetentnosti u odrasloj dobi mogu se pojaviti ozbiljni problemi zbog kojih pojedinac neće moći ostvarivati osobne i socijalne uspjehe.

2.2. Pojam socijalizacije

Jurčević Lozančić (2016) u knjizi, *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*, iz sociološke perspektive navodi definiciju socijalizacije. „... *socijalizacija je proces u kojemu djeca uče kulturu svojega društva i u interakciji s drugima kreiraju i pridonose stvaranju vršnjačke kulture kako bi postala kompetentni članovi svijeta odraslih.*“ (Postman, 1994; prema Jurčević Lozančić, 2016, str. 24). Slične misli se mogu vidjeti i kod Klarin (2006) gdje se navodi da je, „*proces socijalizacije je određen kao proces tijekom kojeg dijete postaje prihvaćen član društva kojem pripada, osoba koja se ponaša na prihvatljiv način, poznavajući jezik, potrebne vještine, dijeleći vjerovanja i stavove*“ (Harris, 1995; prema Klarin, 2006, str.118). Klarin (2006) je još ovom pojmu nadodala i utjecaj različitih faktora koji utječu na socijalizaciju, kao što su genetski faktor, odnosno temperament.

Prema Brajša-Žganec (2003) socijalizacija je proces u kojem se djetetova uvjerenja, stavovi, mišljenja, očekivanja i ponašanja oblikuju prema društvu u kojem dijete živi. Važnu ulogu u procesu socijalizacije ima dječja regulacija emocija. Emocije imaju vrlo važnu ulogu u socijalnom životu jer svako dijete pa čak i odrasla osoba na podražaje iz okoline reagira na emocionalan način. Iz tog razloga „...*emocije su jedan od najvažnijih činitelja koje utječu na cjelokupno funkcioniranje pojedinca...*“ (Brajša-Žganec, 2003, str.15). Dijete u najranijoj dobi svoga života nauči identificirati emocije, ali mu treba vremena da nauči potiskivati negativne emocije i da nauči kako manifestirati svoje emocije da bi udovoljio očekivanjima društva. To znači da dijete mora razvijati emocionalnu inteligenciju (kompetenciju). „*Emocionalna kompetencija je sposobnost pojedinca da osvijesti svoje vlastite i tuđe emocije tako da se može nositi s njima*“ (Arnold, 2008; prema Jurčić, 2012, str. 91).

Međutim, ako dijete ne nauči adekvatno identificirati i razumijevati emocije iz interpersonalne okoline te ako ne razvije emocionalnu kompetenciju, ono će otežano usvajati socijalne vještine.

Katz i McClellan (1999) u prvom poglavlju svoje knjige *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*, navode da „*socijalna znanja uključuju poznavanje normi i glavnih socijalnih pravila grupa kojima pojedinac pripada*“ (Katz i McClellan, 1999, str. 17). Osim toga, dijete mora u procesu socijalizacije naučiti socijalna umijeća koja su nužna za pozitivnu i djelotvornu suradnju sa okolinom u kojoj živi. Socijalna

umijeća podrazumijevaju načine na koje dijete pristupa svojim vršnjacima. Dijete koje je uspjele steći socijalna znanja i umijeća, razvilo je vještine socijalne kompetencije i uspješno sudjeluje u procesu socijalizacije. Proces socijalizacije traje cijeli život, ali vrhunac procesa je u djetinjstvu.

2.3. Obitelj kao važan čimbenik procesa socijalizacije

Obitelj je temeljna društvena jedinica, prva i osnovna životna zajednica djeteta (Vukasović, 1994) Ona je nositeljica djetetova života jer je temeljna zajednica u kojoj dijete počinje živjeti i razvijati se. Možemo reći da obitelj predstavlja središte individualnog i socijalnog života djeteta u kojem dijete razvija socijalna, emocionalna i kognitivna iskustva koja su temelj za daljnji život.

Klarin (2006) naglašava da je obitelj složena i povezana cjelina, odnosno „*hijerarhijski organiziran sustav koji se sastoji od manjih subsustava (bračni i roditeljski subsustav te subsustav braće i sestara)*“ (Keresteš, 2002; prema Klarin, 2006, str.38). U tom organiziranom sustavu svaki član obitelji koji čini obiteljski subsustav utječu jedni na druge i međusobno su povezani. Drugim riječima, svaka reakcija i odluka obiteljskog člana utječe na sve ostale članove obiteljskog sustava. Iako svaki podsustav obitelji ima različite uloge, važno ga je procjenjivati odvojeno od drugih, ali pri tome, kao što je već navedeno, treba voditi računa o njihovom međudnosu.

2.3.1. Vrsta roditeljstva

Klarin (2006) pojam roditeljstva promatra kao „*socijalni proces koji se događa unutar nekog karakterističnog prostora i vremena*“ (Klarin, 2006, str.12). Roditeljstvo unutar karakterističnog prostora i vremena ima vrlo važnu odgojno-obrazovnu zadaću. Odgojno-obrazovna zadaća sama po sebi nije dovoljna, ona mora biti popraćena roditeljskom ljubavlju. Tako (Bergmann, 2007, str.29). autor knjige *Umijeće roditeljske ljubavi*, naglašava da je „*temelj dobroga profesionalnog skrbništva nad djecom roditeljska ljubav*“.

Kao što je već istaknuto, roditelji su prvi djetetov uzor koji potiču emocionalnu osviještenost, emocionalnu komunikaciju i regulaciju emocija. Mnogi autori ističu važnost majčinske emocionalne izražajnosti u razvijanju emocionalnih i socijalnih kompetencija. No, u poticanju djetetovog socijalnog razvoja veliku ulogu imaju oba roditelja. Ovu tvrdnju potvrdio je i obiteljski terapeut Ronald Klinger (prema Klarin, 2006) koji je proučavao razvoj djece koja žive bez oca. Na temelju njegova istraživanja ustanovilo se kako djeca bez oca imaju niže samopoštovanje, slabije socijalne vještine, socijalne kompetencije i slabije samopouzdanje. Dakle, otac i majka unose različitu, ali jednako bitnu kvalitetu u djetetov život koja je bitna za daljnje interpersonalne odnose.

Nadalje, ustanovilo se kako su oba roditelja bitna u socioemocionalnom razvoju djeteta. No, hoće li dijete biti prikladno socijalno kompetentno ovisi o stilu roditeljstva (Brajša-Žganec, 2003). Postoje dvije dimenzije roditeljstva (roditeljska toplina i roditeljski nadzor) na temelju kojih su se klasificirali stilovi roditeljstva. U skladu s navedenim govori se o četiri stila roditeljstva: autoritativni, autoritarni, permisivni i indiferentni roditelji (Klarin, 2006; Brajša-Žganec, 2003; Jurčević Lozančić, 2016). Svaki stil roditeljstva ima različitu posljedicu na razvoj socijalne kompetencije djeteta. Kako navode autorice Jurčević Lozančić (2016), Klarin (2006) i Brajša-Žganec (2003) autoritativni su roditelji vrlo nježni, imaju jasna očekivanja, pružaju potporu i potiču djetetovu neovisnost pravilno postavljajući određene granice djetetova ponašanja. Takvi roditelji pozitivno djeluju na socijalni razvoj djeteta jer koriste kvalitetnu i redovitu komunikaciju koja im omogućava da se bave osjećajima, potrebama, ali i djetetovim problemima. Djeca ovakvih roditelja razvijaju kvalitetan odnos privrženosti koji će se adekvatno i pozitivno odraziti na djetetovo socijalno ponašanje u obitelji, ali i kasnije u novonastalim situacijama s vršnjacima. Privrženost je trajna afektivna veza okarakterizirana tendencijom traženja i održavanja bliskosti sa osobom, posebice u stresnim situacijama. Autoritativni roditelji imaju visoku razinu emocionalne topline, ljubavi, poštovanja, brinu o interesima djeteta uz humanu kontrolu iz čega proizlazi da su takvi roditelji empatični. Djeca u najranijoj dobi imitiraju i uče od svojih roditelja, odnosno roditeljevo ponašanje direktno utječe na djetetovo. Iz toga proizlazi da takva djeca razvijaju suosjećanje za druge, tj. razvijaju empatiju. Empatija će se pozitivno odraziti na djetetove interpersonalne odnose s drugima jer će takvo dijete imati potrebu suosjećanja i pomoći drugima, primjerice

kada su u nevolji. Mnoga istraživanja su pokazala kako je empatija obrnuto proporcionalna agresivnom ponašanju. Djeca autoritativnih roditelja imaju pozitivnu sliku o sebi, razvijenih su socijalnih vještina, imaju sposobnost regulacije emocija, manifestiraju pozitivne oblike ponašanja, razvijenu samokontrolu, zadovoljna su osobnim postignućem. Sažmemo li sve navedeno, ovakva djeca imaju vrlo dobre temelje da razvijaju socijalne kompetencije. Drugi stil naziva se autoritarni ili autokratski stil roditeljstva. To je stil koji uključuje čvrstu kontrolu i emocionalnu hladnoću. Takvi roditelji su strogi. Postavljaju stroga pravila i nerealna očekivanja pri tome ne uvažavaju djetetovu individualnost, njihove potrebe, interese i mišljenja. Također, upotrebljavaju fizičko ili verbalno kažnjavanje kao tehniku discipliniranja. Takav pristup djeci često se negativno odražava u smislu djetetova ponašanja pa su djeca agresivna, loše raspoložena, nedostaje im spontanost u ponašanju te nemaju povjerenja u druge. Uz sve to, djeca su kruta prema sebi i ne znaju učiniti svjestan izbor ponašanja jer su previše zabrinuta kako će roditelj reagirati. Treći stil roditeljstva naziva se indiferentni ili zanemarujući roditeljski stil. Djeca od ovakvih roditelja dobivaju manje pažnje i emocionalne podrške. Roditelji koji spadaju u ovaj stil roditeljstva ne pokazuju interes za dijete, njegove želje, potrebe, uspjehe i neuspjehe. Djeca takvih roditelja ne sudjeluju u socijalnim interakcijama, samim time nemaju razvijene socijalne vještine, često mijenjaju raspoloženja, neposlušna su, i sklona agresivnom ponašanju. Zaključak navedenog je taj da su djeca indiferentnih roditelja manje socijalno kompetentna što im stvara probleme u intrapersonalnim i interpersonalnim odnosima. Postoje i permisivni ili popustljivi roditelji koji imaju visoku razinu emocionalne topline i ljubavi, ali razina nadzora je vrlo niska, zapravo oni minimaliziraju kontrolu nad djetetom. Razlog niskoj razini kontrole u suvremenom društvu može se pripisati zaposlenošću oba roditelja. Djeca odgajana ovim odgojnim stilom imaju slabu kontrolu impulsa, djeluju sebično, često reagiraju nezrelo i agresivno te su manje socijalno kompetentna.

Dakle, „*Obitelj koja njeguje pravilan odgojni stil gradi sigurne temelje i nužne preduvjete u kojima dijete stječe model ponašanja koji je prihvatljiv sukladno vrijednostima koje promovira njegova obitelj te koje prihvaća šira društvena zajednica*“ (Jurčević Lozančić, 2016, str.125). Rezimiramo li sve navedeno, možemo reći da uspješno funkcioniranje obitelji podrazumijeva cjelovito uspostavljanje ravnoteže između bliskosti i individualnosti, ravnopravno vodstvo, demokratski

pristup, aktivno slušanje iz čega proizlazi pozitivna komunikacija, kohezivnost koja obilježava snagu emocionalne povezanosti članova obitelji, privrženost te fleksibilnost koja obilježava više ili manje adaptivne oblike reagiranja na promjene. Jedna od najvažnijih aspekata fleksibilnosti je socijalna potpora.

Stilovi roditeljstva velikim dijelom rezultiraju različitim sociometrijskim statusom djeteta u socijalnim odnosima s drugima. Drugim riječima, stil roditeljstva uvelike utječe na to hoće li dijete biti socijalno kompetentno ili nekompetentno, odnosno hoće li biti socijalno prihvaćeno ili neprihvaćeno.

Navedeni stilovi roditeljstva mogu biti pod utjecajem raznih činitelja, a to su: socioekonomski status, struktura obitelji, zadovoljstvo roditelja, rastava braka, povijest roditelja. U nastavku će se stoga nešto više reći o ovim čimbenicima.

2.3.2. Emocionalni i socioekonomski status obitelji

Poznato je da na stil roditeljstva utječu razni činitelji koji su usko vezani uz suvremene društvene promjene. Suvremene društvene promjene i promjene u tradicionalnim i moralnim načelima promijenile su strukturu obitelji pa se više ne govori o tradicionalnoj, već o suvremenoj strukturi obitelji. Danas egzistiraju kohabitacijske obitelji (izvanbračne veze), binuklearne (nakon razvoda zasniva se nova obitelji), matrifokalne obitelji (samohrane majke), istospolne obitelji (partneri istog spola). Zbog društvenih promjena sve je više migracija i emigracija zbog čega nastaju međurasne, međuetičke, međuvjerske obitelji (Jurčević Lozančić, 2016). U vremenu gdje dominiraju intenzivne promjene, odnosno u vremenu u kojem živimo, obitelji više nisu statične niti ne egzistiraju u stalno istome obliku. Slijedom navedenog, može se zaključiti da obitelj, odnosno roditelji u današnje vrijeme su pod velikim utjecajem suvremene okoline.

Nadalje, politički, ekonomski, društveni problemi ne utječu samo na životni standard obitelji, već i na međusobne odnose između partnera. Navedeni problemi mogu stvoriti negativne odnose unutar obitelji što direktno utječe na emocionalni i socijalni razvoj djeteta. Jedan od stresnih događaja koji može zadesiti obitelj, a u današnje vrijeme je sve češći, jest rastava braka. „*Rastava braka može biti mirna ili bučna*“ (Duck, 1998; prema Klarin, 2006, str.43). No, bez obzira je li rastava mirna ili bučna kod djeteta ostavlja vrlo bolno i stresno iskustvo. „*Djeca rastavljenih roditelja sebe opisuju kao*

emocionalno neprilagođenu i s više osobina ličnosti“ (Block i sur.,1986; Baydar, 1988; prema Klarin, 2006, str.49) S druge strane, što je rjeđe, rastava braka može potaknuti razvoj nekih pozitivnih osobina kao što je osobna odgovornost, samopoštovanje i prijevremeno odrastanje. „Stoga istraživanja efekata rastave na kvalitetu socijalnih odnosa ne upućuju na jednoznačne zaključke“ (Klarin, 2006, str.50).

Naime, djeca koja žive u obitelji u kojoj su prisutni svakodnevni konflikti između partnera imaju veće poteškoće u emocionalnom razvoju i socijalizaciji. Moglo bi se reći da bez obzira radili se o raskidu braka ili svakodnevnim konfliktima ti su problemi kod djece povezani s depresijom, povlačenjem, većom agresivnošću, i s smanjenom socijalnom kompetencijom što rezultira problemima u interpersonalnim odnosima. Dakle, obitelj mora biti stabilna i potpuna zajednica unatoč mnogim vanjskim utjecajima koji utječu na unutarnje odnose u obitelji. Emocionalna, psihološka sigurnost te skladan bračni odnos najvažniji su preduvjeti za pravilno i cjelovito odgajanje djeteta da se razvije u socijalno kompetentnu osobu. Drugim riječima, da bi dijete bilo socijalno kompetentno, roditelji moraju živjeti i funkcionirati kao u simbiozi, slično kako funkcionira simbioza raka samca i njegova moruzgva. U toj simbiozi važnu ulogu imaju, već spomenuta, kohezivnost i prilagodljivost, regulacija emocija, zdravi bračni odnosi te autoritativni roditeljski stil.

2.4. Škola – važan čimbenik razvoja socijalne kompetencije učenika

Suvremena škola je odgojno-socijalna zajednica (Previšić, 2004; prema Jurčić, 2012). Iz ove rečenice proizlazi da je škola odgovorna za osobni i društveni razvoj svojih učenika te ima odgojni, ali ujedno i socijalni zadatak. Škola mora biti odgojno-socijalna zajednica koja svakom svom učeniku pruža mogućnost da uči na neki novi način, što podrazumijeva aktivno, partnersko, istraživačko, kreativno učenje u pozitivnom ozračju prijateljskih odnosa. Brajša (1994) jedno od svojih poglavlja naslovljava „Škola je također „rodilište ljudi“ (str.13). U djelu *Pedagoška komunikologija*, Brajša (1994) iznosi „da bi čovjek postao čovjekom, mora se četiri puta roditi, prvo je rođenje biološko (u užem smislu somatsko, tjelesno), drugo cerebralno (moždano), treće personalno (osobno), a četvrto socijalno (društveno)“

koje se razvija u školi. (Brajša, 1994, str.13). Iz citata možemo zaključiti kako je škola mjesto u kojem učenik razvija i poboljšava socijalne vještine u interakciji sa svim sudionicima u školskom ozračju. Učenik u školi ostvaruje različite društvene kontakte koji tijekom odrastanja imaju izuzetnu važnost, stoga su socijalne kompetencije povezane s njegovim intrapersonalnim i interpersonalnim sposobnostima. Osim što škola ima odgojno-socijalnu zadaću njezina je zadaća obrazovanje učenika. Sažmemo li navedene zadaće dobivamo da je škola odgojno-obrazovna ustanova. Međutim, javlja se problem, a to je da škole u prvi plan stavljaju obrazovnu zadaću, a tek u drugi plan odgojnu zadaću. Moglo bi se reći da škole zbog pritiska nacionalnog kurikulum, kojim je propisan nastavni plan i program, u prvi plan stavljaju obrazovnu zadaću. To znači da učitelji zbog količine nastavnog sadržaja (program) i zbog broja nastavnih sati (plan) ne mogu posvetiti istu pažnju odgojnoj zadaći kao obrazovnoj. Obrazovna zadaća odnosi se na to da učenici stječu određena znanja u određenim područjima u cilju trajnog zadržavanja stečenog znanja. Pri tome se u drugi plan stavlja odgojno-socijalna zadaća koja ima izuzetnu važnost kod svih učenika, a posebice kod učenika koji imaju određenih socijalnih problema. Ako učenici nisu dovoljno socijalno kompetentni, ako se ne osjećaju ugodno u školskom i razrednom ozračju, oni imaju probleme i na obrazovnom području. Da bi se izbjegao ovakav problem svaka zadaća treba biti podjednako zastupljena na način da se usklade obrazovni ciljevi s razvojem socijalnih kompetencija, s odgojno-socijalnom zadaćom.

Već je spomenuto da je za učenika vrlo bitno školsko ozračje koje podrazumijeva pozitivne socijalne odnose u školi, razvijanje socijalnih vještina, upravljanje sukobima, sigurnost učenika, podupiranje zdravih radnih uvjeta u školi, aktivan utjecaj učenika i roditelja na školski život i razvoj škole. Svaki sudionik školskog ozračja ima različitu, ali jednako važnu ulogu.

Prema Meyeru (prema Jurčić, 2012, str. 209) škola koja promišlja, maksimalno usmjerava, kontrolira svoj razvojni proces i zadovoljava učenikove potrebe, kognitivne i socijalne, jest „škola koja uči“. Takva škola je bliska životu jer je otvorena svojoj okolini i prihvaća učenike onakvima kakvi jesu. Svaka škola bi trebala prihvaćati učenike onakvima kakvi jesu, ali ako se učenik ne ponaša prosocijalno, uz pomoć odgojne zadaće, škola bi trebala takvo ponašanje usmjeravati na pravi put, a ne kažnjavati.

Slijedom svega navedenoga, jednostavno možemo reći da je škola izuzetno veliki uzor svojim učenicima. Juul (2013) u svome djelu *Škola u infarktnom stanju*, je jednostavno i jasno opisao da „svatko tko provede makar samo pet minuta s nekim djetetom, odgaja ga svojom prisutnošću i primjerom, bez obzira povede li se pritom razgovor ili ne“ (Juul, 2013, str.31). Činjenica je da učenici dio svoga dana provode u svojoj školi, u školskom i razrednom ozračju pa zbog toga škola mora brinuti za sve važne i manje važne komponente svojih učenika. Školu možemo definirati kao zajednicu u kojoj učenici razvijaju i stječu kompetencije za daljnji život, kognitivne i socijalne kompetencije. Kao što je rečeno, da bi se djeca u svojoj obitelji razvila u socijalno kompetentnu osobu, obitelj mora biti stabilna, skladna, mora biti prisutno metakomuniciranje između svih članova obitelji. Ovu rečenicu možemo primijeniti i na školu, što znači da bi škola bila dobar uzor i dobro odgajala svoje učenike, mora funkcionirati i imati svojstva kvalitetne i zdrave obitelji. Domović (2003) u knjizi *Školsko ozračje i učinkovitost škole*, navodi jednostavan, a opet složen recept dvaju autora koja govore o tome kakva bi svaka škola trebala biti. „Priznajem da je u našim prilikama teško stvoriti i dobro, i lijepo, i ukusno, ali dobrom voljom i ljubavlju može se učiniti, ili bar nastojati oko toga da našoj djeci škola ne bude neko mučilište, neka siva, sumorna kuća straha i zebnje, nego hram blage ozbiljnosti, interesantnog, privlačnog rada, i na kraju ipak kuća veselja i radosti, kojoj rado idu“. (Škalko i Koletić, 1946; prema Domović, 2003, str.14).

2.5. Komunikacija u razrednom odjelu

Činjenica je da komunikacija započinje u obitelji, ali se komunikacijske kompetencije razvijaju u školi, odnosno u razredu. U knjizi *Neverbalna komunikacija u razredu*, Neill (1991) opisuje razred kao različiti društveni sustav. Drugim riječima, učenici dolaze iz različitih obitelji, imaju različiti temperament te socijalne kompetencije ili nekompetencije koje su stekli u obitelji i zbog toga je razredni odjel heterogen. Društveni je sustav stoga jer egzistira kao zajednica s utvrđenim kodeksom. Kvalitetna komunikacija u razrednom odjelu je ključ odgoja, temelj uspješnih socijalnih odnosa i temelj dobre harmonije u razredu. Da bi kvalitetna komunikacija bila ključ svega navedenog, učitelj treba imati razvijene komunikacijske vještine. Ako učitelj, kako navodi autor Thich Nhat Hanh (2015) u djelu *Umijeće komuniciranja*, sa sobom ne

komunicira dobro, ne može dobro komunicirati niti s drugima. Slično mišljenje ima i Brajša (1994) koji smatra kako u komunikaciji nije dovoljno prihvatiti sugovornika, odnosno drugu osobu već i samoga sebe. Njegov citat glasi „*neprihvaćeni sami od sebe nismo u stanju biti ozbiljni i uvjerljivi partneri u razgovoru*“. (Brajša, 1994, str.19). Drugim riječima, da bismo se mogli poistovjetiti s drugom osobom, koja sudjeluje u komunikaciji, moramo prvenstveno razumjeti sebe i voljeti sebe jer „...*ljubav prema sebi presudna je za ljubav prema drugima*“ (Nhat Hanh, 2015, str.27). Uspješna komunikacija u razrednom odjelu smanjuje pritisak na učenike što rezultira pozitivnim odnosom prema školi, vršnjacima, učitelju, roditeljima, ali pridonosi i razvoju socijalnih kompetencija koje su osnova razvoja interpersonalnih odnosa u razrednom odjelu. U svakom razrednom odjelu trebao bi dominirati interakcijsko-komunikacijski proces jer „*on pomaže učenicima pri izboru pozitivnih oblika međusobnog ophođenja i komunikacije te nadgleda i savjetima potiče njihovu međusobnu komunikaciju, međusobno prihvaćanje, suradnju, uvažavanje i razumijevanje*“ (Jurčić, 2012, str.142). U tom istaknutom interakcijsko-komunikacijskom procesu trebao bi egzistirati interkulturalizam, „*interkulturalizam je izvorno zamišljen kao proces u kojemu nema jednostranog davanja ili primanja, u kojemu bi netko unaprijed bio aktivan, a netko pasivan-manje ili više važan-već je to ravnopravan odnos bez obzira na različitost*“ (Previšić, 2004; prema Jurčić, 2012, str.76). Interkulturalni odnosi u razrednom odjelu su iznimno važni jer se temelje na suradnji, međusobnoj pomoći, uvažavanju, prijateljstvu, poštovanju, prihvaćanju i priznavanju različitosti, razvijanju socijalne osjetljivosti i osjećaja za rješavanje socijalnih problema. Takvi odnosi jačaju individualne razlike među učenicima s obzirom na ekonomski status, tjelesni izgled, stavove, iskustva, nacionalnu i vjersku pripadnost. Drugim riječima, svaki se učenik susreće s drugačijim suučenicima, ali su svi zajedno suočeni s istim školskim problemima i problemima odrastanja čije se rješavanje postiže interkulturalnim odnosom. Slijednom navedenoga, možemo reći da su interkulturalni odnosi bitni u razrednom odjelu jer, kao što je već navedeno, razredni odjel je različiti društveni sustav. No, da bi se postigao interkulturalizam i učinkovit interakcijsko-komunikacijski proces između učitelja i učenika, ali i između suučenika treba postojati međusobno povjerenje, empatični odnos u kojem učenik i učitelj uočavaju emocije drugih suučenika, odnosno podržavajuće-otvoreno-suradnička komunikacijska klima. Spomenuta komunikacijska klima, prema autoru Gibbu (Borisoff, 1989; prema Brajša, 1994), je ona klima u kojoj se učenici i učitelj spontano

ponašaju, iznose svoje probleme, suosjećaju se sa sugovornikom, njeguju međusobno povjerenje i slušanje. U toj komunikacijskoj klimi razredni odjel zajedno s učiteljem koristi dva ključa pomoću kojih postižu učinkovitu i istinsku komunikacije. Prema Nhat Hanh (2015) prvi ključ je duboko slušanje, a drugi je govor potkrijepljen ljubavlju. Ako je razredni odjel naučio dubinski slušati, a to znači ako razumije sebe može se uživljavati u sugovornika, istinski i s ljubavlju pomoći sugovorniku onda su naučili istinski komunicirati. Kada je razredni odjel zajedničkim snagama stekao podržavajuće-otvoreno-suradničku komunikacijsku klimu ujedno je razvio razrednu kohezivnost. Prema autoru Jurčić (2012) kohezivnost razrednog odjela podrazumijeva zajedničko i pozitivno djelovanje u okviru zajedničkog cilja, koji se temelji na međusobnoj interakciji.

Dakle, za njegovanje pozitivnih socijalnih odnosa i poticajnog razrednog ozračja, potrebno je razgovarati često i kvalitetno. Nužno je učenike poticati na simetričnu komunikaciju koja podrazumijeva aktivno, odnosno dubinsko slušanje i odgovaranje kako bi shvatili jedne druge. U kvalitetnoj komunikaciji učenici razvijaju interkulturalne kompetencije koje imaju sljedeće karakteristike: *„verbalnu i neverbalnu komunikacijsku kompetenciju, dobro poznavanje svoje i druge kulture, sposobnost poštovanja, razumijevanja i prihvaćanja suučenika koji pripadaju drugim kulturama, interaktivni odnos s „drugim“, kontinuirano dograđivanje saznanja o sebi, kako na individualnoj tako i na razini pripadajuće skupine, sposobnost povećane otvorenosti, fleksibilnost i kreativnosti, shvaćanje posljedica diskriminacije kulturno drugačijih te sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i stavova bez predrasuda“* (Piršl, 2005; prema Jurčić, 2012, str.84). Analizirajući interkulturalne kompetencije dolazi se do izjednačavanja sa socijalnim kompetencijama. To znači da ako je dijete razvilo socijalne kompetencije onda će vrlo lako razviti i interkulturalne kompetencije. Znamo da je socijalna kompetencija prema Marlowu sposobnost razumijevanja vlastitih i tuđih osjećaja, misli i ponašanja u socijalnoj interakciji te temeljem toga možemo zaključiti ako dijete ne može razumjeti vlastite i tuđe misli, osjećaje i ponašanja, ako je socijalno nekompetentan, ne može razumjeti i prihvatiti različitosti među suučenicima, odnosno ne može razviti interkulturalne kompetencije. Međutim, ako komunikacija nije kvalitetna i uspješna kod učenika se mogu javiti poremećaji na socijalnoj razini te nepovjerenje među učenicima, ali i između učenika i učitelja.

Jednostavno rečeno, bez kvalitetne i efikasne komunikacije ne može postojati kvalitetna socijalna interakcija. U knjizi *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*, socijalna integracija je „*proces u kojem postoji međudjelovanje dvije ili više osoba na način da je njihovo doživljavanje i ponašanje uzajamno uvjetovano i međuovisno*“. (Klarin, 2006; prema Jurčević Lozančić, 2006, str.29). Učenici socijalnom interakcijom razmjenjuju iskustva, znanja i mišljenja i temeljem toga istodobno obogaćuju svoje živote. Učenici u lošoj i ne kvalitetnoj komunikaciji ne mogu uspješno međusobno djelovati niti razmjenjivati svoja iskustva, znanja i sl. jer se oni nalaze u defenzivno- prijetećoj komunikacijskoj klimi u kojoj dominira međusobno nepovjerenje, neinterkulturalni odnosi te razredna nekohezija.

2.6. Oblici i načini komunikacije

Postoje dva oblika komunikacije, verbalna i neverbalna komunikacija. Ta dva navedena oblika komunikacije nemoguće je odvajati jer kada se upotrebljava verbalna komunikacija, paralelno se odvija neverbalna. Verbalna i neverbalna komunikacija imaju jednaku funkciju. Funkciju informiranja o objektivnom svijetu, kao što su zbivanja, stanja, predmeti i o subjektivnom svijetu, kao što su emocije, stavovi, vrijednosti te iznošenje ideja.

Kada se govori o načinu komunikacije misli se na metode kojima se komunikacijski proces odvija. Slijedom navedenoga, načini komunikacije s obzirom na broj sudionika koji sudjeluju u komunikaciji mogu biti na razini ja-ja, odnosno intrapersonalni, interpersonalni, javni i grupni način komunikacije. Zadnja tri navedena načina mogu se staviti pod isti pojam jer se sva tri načina odvijaju pomoću dvije ili više osoba u socijalnoj interakciji. Pošto se odvija u socijalnoj interakciji pojam se naziva socijalna komunikacija (Markić, 2010).

2.6.1. Intrapersonalna komunikacija

Intrapersonalna komunikacija je komunikacija sa samim sobom, označena je izgovorom ja-ja. Ova komunikacija podrazumijeva monolog te zbog toga nije dio socijalne komunikacije. Drugim riječima, mi se unutar intrapersonalne komunikacije

povezujemo sa samim sobom. Prema Nhat Hanh (2015) to je prvi korak bez kojeg je nemoguće napraviti drugi korak, odnosno povezati se i komunicirati s drugom osobom. Navedeni autor smatra „*ako sa sobom ne komunicirate dobro, ne možete dobro komunicirati ni s drugom osobom*“ (Nhat Hanh, 2015, str.19). Iz citata se može zaključiti ako nije kvalitetna intrapersonalna komunikacija pojedinca, pojedinac neće moći kvalitetno i učinkovito komunicirati niti s drugim ljudima, odnosno neće imati kvalitetnu interpersonalnu komunikaciju. Rezimiramo li sve navedeno intrapersonalna komunikacija je vrlo bitna i za pojedinca, ali i za intrapersonalnu komunikaciju. Učenik koji dovoljno i kvalitetno komunicira sa sobom on će znati dobro komunicirati sa suučenicima i učiteljem.

2.6.2. Interpersonalna komunikacija

Interpersonalna komunikacija je „*namjerno ili nenamjerno, svjesno ili nesvjesno, planirano ili neplanirano slanje, primanje i djelovanje poruka unutar neposrednih „licem u lice“ odnosa među ljudima*“ (Brajša, 1994, str.22). Bez obzira je li interpersonalna komunikacija namjerna ili nenamjerna, svjesna ili nesvjesna, planirana ili neplanirana, ona uključuje verbalno i neverbalno ponašanje. Drugim riječima, interpersonalno komunicirati možemo riječima ili ne riječima, što znači da konstantno u socijalnoj interakciji komuniciramo. Učenik u svom razrednom odjelu, odnosno u socijalnoj interakciji sa suučenicima i učiteljem konstantno komunicira pa čak i onda kada šuti i promatra.

Nadalje, verbalna komunikacija rabi znakove i jezične simbole koje svi razumiju na isti način. Verbalnom komunikacijom ne možemo prenijeti unutarnje osjećaje koji čine većinu komunikacijskog čina. Iako u komunikacijskom procesu uvelike je usmjerenost na govornu, odnosno verbalnu stranu ona ima i nedostatke. Nedostatak je taj što je ono izgovoreno manji dio onoga što dvije strane žele priopćiti jedna drugoj. Sve nedostatke verbalnog komuniciranja nadomještuje neverbalna komunikacija. To je oblik komunikacije kojim se prenose neizrečene poruke, a koje nam daju sliku o osjećajima i stavovima komunikanta. Njena funkcija je zamjenjivanje riječi, dopuna ili suprotstavljanje onome što se verbalno iskazalo. Neverbalna ponašanja su ponekad bolji pokazatelji u izražavanju nekog stava ili osjećaja nego verbalno jer se takvo ponašanje ne može kontrolirati, pa samim time više govore o osobi koja ih iskazuje.

Neverbalna komunikacija može se nazvati i govor tijela. Spomenuta komunikacija je izuzetno bitna u socijalnoj interakciji učenik-suučenici, učenik-učitelj. Učenici su vrlo mala bića, ali bez obzira na tu činjenicu oni vrlo dobro zapažaju neverbalne poruke i vrlo su osjetljivi na njih. Oni svog učitelja gledaju, a ne samo slušaju. Učenicima nije svejedno je li učitelj namršten, pognute glave, napet, bezvoljan ili je opušten, sretan, entuzijastičan, zainteresiran za njih. Učenici osjete i vide ne samo učiteljevo ponašanje već i suučeničko ponašanje. Oni prate učiteljevu i suučeničku mimiku te prema njoj zaključuju kakvo je uistinu njihovo mišljenje o tome što govori. Oni uočavaju svaku intonaciju u glasu te lako prepoznaju prijeteću, zaštitničku, prijateljsku intonaciju.

Nadalje, učitelj također treba vidjeti i osjetiti učenikove neverbalne poruke, odnosno treba pratiti i prepoznati neizrečene poruke učenika te na pedagoški način reagirati u skladu s tim porukama. Učenici više „govore“ neverbalnim putem, nego verbalnim te zbog toga učitelj treba posvetiti pozornost na tu učenikovu stranu.

Po svemu navedenom, može se zaključiti da je kvalitetna intrapersonalna komunikacija čvrst i dobar temelj za kvalitetnu interpersonalnu komunikaciju koja je onda čvrst i dobar temelj za pozitivne odnose u socijalnoj interakciji, odnosno u razrednom odjelu. Učitelji bi trebali biti svjesni i imati uvidu ne samo ono što izgovaraju (verbalna komunikacija), nego i neverbalno ponašanje. Neverbalna komunikacija je izuzetno bitna jer ju učenici vide i osjete te na njih direktno djeluje. Učenici se odgajaju slušanjem i gledanjem svojih učitelja zbog čega i verbalna i neverbalna ponašanja imaju veliko značenje u komunikaciji i samim time u odnosima s drugim.

2.7. Interakcija učitelja i učenika

U prethodnom poglavlju bilo je govora o vrsti komunikacije te o njezinom značenju i važnosti u interpersonalnim odnosima unutar razrednog odjela. U ovom poglavlju zvanim *Interakcija učitelja i učenika*, također će se spominjati komunikacija jer, kao što je već istaknuto, bez komunikacije nema interakcije.

Spomenuta je činjenica da učenici kada krenu u školu provode više vremena s učiteljem nego s roditeljima i stoga je opravdano reći da je odnos učenika s učiteljem iznimno važan. Prije nego što se krene na odnos učitelj-učenik objasniti će se što je

zapravo učitelj. Učitelj je „organizator i voditelj odgojno-obrazovnog procesa jer poznaje pedagogiju, didaktiku i metodiku u kojima je sistematizirano ljudsko iskustvo u vještini odgajanja i obrazovanja“ (Bognar i Matijević, 1993; prema Jurčić, 2012). Učitelj izvodi nastavu i druge oblike neposrednog odgojno-obrazovnog rada (dodatni i dopunski nastavni rad, rad u izvannastavnim aktivnostima, rad u produženom boravku i sl.). Pri tome učitelj ne bi trebao zanemariti drugu stranu svoga „zvanja“, socijalnu stranu koja se odnosi na samog učenika i na njegov odnos s učenicom.

Jednako kao što postoje stilovi roditeljstva u kojima se dijete počinje formirati u socijalno kompetentnu ili nekompetentnu osobu, tako postoje u interakciji učitelj-učenik učiteljski stilovi u kojima se učenik nastavlja socijalno razvijati. Stil učitelja može biti autokratski stil, slobodni stil i demokratski stil (Zrilić, 2010). Autokratski učitelji su oni učitelji koji ne uzimaju u obzir učenikovo mišljenje i interese, nameću svoja pravila gdje je prisutna ljutnja. U interakciji gdje dominira ovakav stil učitelja nema kvalitetne komunikacije, samim time učenici verbalno ne iznose svoje probleme, svoja mišljenja javljaju se socijalni problemi koje učenici ne mogu riješiti s učiteljem jer im on ne dozvoljava otvorenu komunikaciju. Takav odnos između učitelja i učenika je loš i ugrožen te on rezultira raznolikim problemima, na kognitivnoj i socijalnoj razini. U tom odnosu učenici koji su socijalno kompetentni ne mogu dalje razvijati kompetenciju niti učenici koji nisu dovoljno socijalno kompetentni jer im učitelj sa svojim autoritetom ne dozvoljava. Kao što je navedeno, takav učitelj nameće svoja pravila jer ne vjeruje svojim učenicima, ne poštuje ih i ne uvažava. Ovaj stil dobro opisuju riječi iz djela *Pedagoška komunikologija* (Brajša, 1994), „*prvi je prvi, a drugi je drugi. Prvi je gore, a drugi dolje. Prvi govori, a drugi sluša. Prvi naređuje, a drugi izvršava*“ (Brajša 1994, str.45). Iz ovog citata koji potkrepljuje navedeni stil, može se zaključiti kako ne postoji simetrična komunikacija koja podrazumijeva aktivno slušanje i odgovaranje. U tom stilu prevladava defenzivno-prijeteća komunikacijska klima u kojoj je prisutno nepovjerenje, sumnjičavost, ne empatičnost, ne aktivno i ne dubinsko slušanje. Drugi stil je slobodni stil u kojem učitelj daje učenicima visoki stupanj slobode, ali izostaje vođenje kakvo se očekuje od suvremenog učitelja. Takav učitelj ne zna usmjeriti učenike na pravi put, na ispravno postupanje, ne zna koordinirati s razredom. Drugim riječima, učenici su prepušteni sami sebi. Kako kaže Brajša (1994) učenici u razred dolaze kao „nedovršeni ljudi“, kao „poluproizvodi“ te takvim vođenim stilom oni se ne mogu razviti u „dovršene ljude“, odnosno u „gotove

proizvode“. Bitnu ulogu u tome igra otvorena, kvaliteta interpersonalna komunikacija koja u navedenom stilu ne postoji. U ovom stilu nema niti kontrole niti emocionalnosti koja se, prema autorici Brajša-Žganec (2003), proteže od hladnoće i odbijanja do topline i prihvaćanja. Učitelj ne mari za učenike niti za njihove probleme. Zadnji stil je demokratski stil. U demokratskom stilu prevladava podržavajuće–otvoreno–suradnička klima u kojoj je prisutno međusobno uvažavanje, pozitivni socijalni odnosi, međusobno povjerenje, iskrenost, empatični odnos učitelja i učenika, otvorena i simetrična komunikacija, suradnja. Učitelj se integrativno ponaša prema svojim učenicima, što znači da stvara povoljne uvjete za razvoj svakog učenika. Učitelj je svjestan da je razred različiti društveni sustav i vodeći se tom mišlju poštuje individualne razlike učenika. Drugim riječima, s učenicima uspostavlja ravnopravan, otvoren, iskren odnos bez obzira na različitosti. Takav učitelj njeguje interkulturalizam te stvara razrednu koheziju. „*Učitelj je model učenja ponašanja učenika*“ (Zrilić, 2010, str.234), što znači da on sa svojim ponašanjem direktno djeluje na učenikovo ponašanje jer učenici uče po modelu, a model im je učitelj.

Učitelj ne bi trebao posvetiti veću pažnju učenicima koji su interpersonalno stabilni i pri tome zanemariti učenike koji imaju socijalnih problema. Učenike koji nemaju dovoljno samopouzdanja, koji su socijalno nekompetentni, ostatak razreda najčešće izolira, odbaci. Njima treba učiteljeva pažnja kako bi uz dodatnu pomoć postali socijalno kompetentni. Kada se učitelj tako postavi i ostatak razrednog odjela će ih prihvatiti i imat će manjih problema. Najlakše je biti u interakciji s nekim tko ne treba dodatnu pažnju i pomoć, ali odnos s nekim kome treba velika pomoć i pažnja iziskuje veliko ulaganje i trud. No, navedeno ne znači da učitelj u interakciji sa socijalno nekompetentnim učenicima mora zanemariti i ne posvećivati pažnju ostalim učenicima. Učitelj treba poštivati individualne specifičnosti učenika i njima se prilagoditi. Primjerice, kada učenik zaostaje i teže shvaća matematiku, a to se vidi u radu i po ocjenama, on ima pravo i priliku dodatno s učiteljem raditi na tome da stekne znanje kakvo imaju i ostali učenici. On odlazi na dopunsku nastavu gdje mu učitelj dodatno posvećuje pažnju i pomoć. Tako je isto i sa socijalnom stranom učenika. Kako bi učitelj uspostavio jednakopravan odnos sa svim učenicima uz uvažavanje individualnih razlika, mora se demokratski i integrativno ponašati, kvalitetno komunicirati s učenicima, njegovati aktivno slušanje te se mora suosjećati s učenicima, a sve to treba biti utemeljeno na razrednoj koheziji.

3. SOCIJALNI ODNOSI UČENIKA U RAZREDU

Prema ekološkoj teoriji ljudskog razvoja Bronfenbrenner (1979; prema Jurčević Lozančić, 2016) je dijete, odnosno učenika stavio u središte, a oko središta nalaze se koncentrični krugovi tj. okolinski utjecaji. Stoga postoji pet sustava koji utječu na pojedinca, ali i pojedinac na njih. Sustav s kojim je pojedinac u stalnoj, svakidašnjoj i dinamičnoj interakciji, naziva se mikrosustav. Mikrosustav predstavlja prvu razinu, a odnosi se na okolinu koja je najbliža pojedinčevoj okolini, a to je škola, uključujući obitelj i prijatelje. Zatim uključuje odnose s roditeljima, braćom, sestrama, učiteljima i vršnjacima. Druga razina je mezosustav, a odnosi se na međusobno djelovanje, odnosno na interakciju više različitih sustava (sustav odnosa), odnosno mikrosustava u koje je pojedinac uključen. Primjerice, kako djetetovo funkcioniranje u obitelji utječe na interpersonalne odnose u razrednom odjelu. Na temelju prethodne rečenice može se reći da je autoritativni roditeljski stil povezani s pozitivnim sociometrijskim statusom djeteta u socijalnim odnosima sa suučenicima, odnosno s popularnošću djeteta u skupini. S druge strane, autoritarni, popustljivi (permisivni) i indiferentni (zanemarujući) roditeljski stilovi povezani su s odbijenošću djeteta u socijalnim odnosima s drugima. Egzosustav predstavlja treću razinu u kojoj pojedinac indirektno sudjeluje, a odnosi se na ukupnu socijalnu mrežu koja snažno utječe na pojedinca, kao što su mediji (suvremene društvene mreže), crkva i školsko vijeće. Najširi djelokrug okoline je makrosustav koji uključuje obilježja određene kulture (norme, vjerovanja, kulturne vrijednosti) u kojoj dijete raste. Analizirajući ekološku teoriju razvoja, može se izvesti zaključak da su vršnjaci i vršnjački odnosi na istoj razini na kojoj je obitelj. Bronfenbrenner je stavio vršnjake u mikrosustav jer dijete krenuvši u školu veliki dio dana provodi u interakciji s vršnjacima, a način na koji vrši interakciju ovisi o stečenim socijalnim vještinama u obitelji (mezosustav). Iste misli mogu se pronaći i kod autorice Klarin (2006) koja govori da socijalne vještine nužne za socijalnu interakciju s vršnjacima dijete stječe u obitelji. Sumira li se navedeno, vršnjaci također predstavljaju socijalni svijet koji ima značajnu ulogu u razvoju učenika, kao i obitelj. No, pri tome se nikako ne smije izostaviti djetetov temperament, koji isto tako utječe na interakciju s drugima.

Nadalje, autorica Buljubašić-Kuzmanović (2010) ističe da kvaliteta socijalnih odnosa u razredu može rezultirati većim ili manjim osjećajem zadovoljstva svakog učenika.

Dakle, učenik koji zadovoljava potrebe za intimnošću i društvenošću sa suučenicima je ispunjen i zadovoljan učenik što utječe na njegovo ponašanje, motivaciju za učenjem i djelotvornost prilagodbe. Jednostavno rečeno, takvi učenici vole biti u razrednom odjelu sa svojim suučenicima. S druge strane, učenike koje nije razred prihvatio, koji nemaju najboljeg prijatelja ili nisu zadovoljni kvalitetom socijalnih interakcija, nerado borave u razrednom odjelu i ne vole sudjelovati u razrednim aktivnostima što obično rezultira lošijim školskim uspjehom. Slično misle autori Burross i McCasin (2002; prema Buljubašić-Kuzmanović, 2010) koji navode da su socijalni odnosi sa suučenicima važan faktor učenja i razvoja djeteta. To znači ako učenik ima poteškoće u interpersonalnom odnosu sa suučenicima, imat će kognitivne, emocionalne i društvene probleme.

Maslow (1954; prema Buljubašić-Kuzmanović, 2010) tvrdi da se potreba za primanjem i davanjem ljubavi ostvaruje kroz socijalnu interakciju, odnosno druženjem s drugima, razvijanjem i održavanjem prijateljskih odnosa, podrškom obitelji i osjećajem pripadnosti grupi. Problemi u ostvarivanju navedenih potreba povezani su s lošom prilagodbom i nemogućnošću samoostvarenja.

No, pri stvaranju i održavanju kvalitetnih socijalnih odnosa u razrednom odjelu, najznačajniju ulogu ima učitelj (Zrilić, 2010). Učitelj je taj koji potiče među učenicima razumijevanje, uvažavanje, poštovanje, surađivanje i prihvaćanje. Odnos s učiteljem igra važnu ulogu u razvoju socijalnih odnosa sa suučenicima. Kao što je ranije navedeno, učenicima koji se teže uključuju u socijalne odnose sa suučenicima, ili su izolirani, učitelj mora pružiti pomoć. Kada učitelj prihvati i pruži pomoć izoliranom, odbačenom učeniku i razredni odjel će ga prihvatiti jer je učitelj *“model učenja ponašanja učenika“* (Zrilić, 2010, str.234).

Socijalni odnos učenika u razredu izuzetno je važan jer čini posebnu dimenziju pojedinčevog socijalnog života. U socijalnim odnosima učenik formira sliku o sebi, stječe nove socijalne vještine, zadovoljava potrebu za intimnošću, uči pomagati, dijeliti i surađivati.

3.1. Prosocijalno ponašanje

„Prosocijalno ponašanje se odnosi na dobrovoljna djela s namjerom da se pomogne drugoj osobi ili grupi“ (Brajša-Žganec, 2003. str.47). Prosocijalno ponašanje je ponašanje koje se pozitivno vrednuje u socijalnim interakcijama. Autori poput Jurčević Lozančić (2016) i Brajša-Žganec (2003) uz prosocijalno ponašanje spominju i altruizam. Altruističko ponašanje Eisenberg i Mussen (1990; Keresteš, 2002; prema Jurčević Lozančić, 2016.) opisuju kao intrinzično motivirana ponašanja usmjerena na dobrobit drugih osoba i u situacijama kada pomagač može izabrati da to ne učini. To znači da je altruističko ponašanje posebna vrsta prosocijalnog ponašanja kojim se nastoji doprinijeti dobrobiti drugih osoba kojima je pomoć potrebna i uz to nije potaknuto dobivanjem materijalne nagrade. Iz svega navedenog slijedi da prosocijalno ponašanje predstavlja ponašanje kojim se pomaže drugima, ali koje istodobno može imati i neku dobit za pomagača, a altruizam predstavlja ponašanje kojim se pomaže drugima bez dobiti (Pennington, 2007; prema Jurčević Lozančić, 2016).

Dakle, prosocijalno ponašanje, altruizam, i empatija pokazatelji su učenikovog kompetentnog ponašanja u socijalnim odnosima. Uglavnom, empatični učenici motivirani su ponašanjima razumijevanja i pomaganja prema drugima, a ujedno uspješno socijalno funkcioniraju. Autorica Brajša-Žganec (2003) naglašava da za razvoj prosocijalnog ponašanja uz nasljedne čimbenike, kultura kojoj dijete pripada ima važan utjecaj, kao i kognitivni i moralni razvoj.

3.1.1. Prijateljstvo i popularnost

Postoje dvije dimenzije socijalnih odnosa u razredu – prijateljstvo i popularnost. Klarin (2006) navodi da učenik u socijalnim odnosima u razredu stječe dva iskustva. Jedno je iskustvo popularnosti, koje je vezano uz prihvaćanje učenika od njegovih suučenika i ono predstavlja jednosmjernan odnos. „Popularnost bismo mogli definirati kao generalni, grupno orijentirani i jednosmjerni konstrukt koji je odraz odnosa suučenika prema učeniku“ (Klarin, 2006, str.56). Potrebu za pripadanjem učenik zadovoljava u skupinama sa suučenicima putem prihvaćenosti ili poželjnosti. Katz i McClellan (1997) naglašavaju da se popularnost, koja se najčešće naziva sociometrijski status, odnosi na razinu u kojoj je učenik prihvaćen i koliko ga simpatiziraju suučenici. Sociometrijski

status pozitivno je povezan s atraktivnošću učenika. Učenik koji ima odličan školski uspjeh, uspjeh u sportskim aktivnostima, veće učiteljeve simpatije, učenik „zvijezda“ (Newcomba i Bukowski, 1983; prema Klarin, 2006) ima pozitivan socijalni status. Popularni učenici radije sudjeluju u interpersonalnim interakcijama i druže se u većim skupinama.

Nadalje, svakom je učeniku važno imati barem jednog prijatelja. Kako kaže rimski filozof Ciceron „*Prijatelj je naše drugo ja*“ (Klarin, 2006., str.73).

Prijateljstvo je uzajaman, a pri tome dijadni odnos, odnosno dvosmjernan odnos između dva pojedinca i to je ujedno drugo iskustvo koje učenik stječe u socijalnim odnosima u razredu. Učenik potrebu za bliskošću i intimnošću zadovoljava u prijateljstvu. Odnos s bliskim prijateljem razlikuje se od odnosa s drugim suučenicima jer se u prijateljstvu javlja simetrični reciprocitet koji se pretvara u iskren, otvoren odnos u kojem se prepoznaju potrebe i želje svakoga. Reciprocitet može se opisati kao „*davanje i ulaganje u međudnos*“ (Buunk i Prins, 1998; prema Klarin, 2006). U navedenom simetričnom reciprocitetu, najbolji prijatelj pruža igru, razgovor u kojem povjeravaju tajne, podršku, pažnju, osjećaj sigurnosti i poštivanja.

Međutim, da bi netko nekome postao najbolji prijatelj, uvjet je da jedan drugoga izaberu za najboljeg prijatelja. Izbor za najboljeg prijatelja ovisi o spolu, interesima i zajedničkim aktivnostima (Klarin, 2006). Zbog navedenog uzajamnost je ključni element prijateljstva koji je popraćen užitkom. Dakle, prijatelji zavise jedan od drugoga, oni osjećaju obvezu za uzajamno pomaganje u situacijama kada je to nužno. Jednostavno rečeno, prijateljstvo podrazumijeva uzajamnu potporu. Prijateljstvo omogućuje to da bliski prijatelji uče suočavati se s konfliktnim situacijama jer su sukobi između prijatelja prijateljske prirode.

Slijedom navedenoga, može se zaključiti da su popularnost i prijateljstvo, dvije dimenzije u socijalnim odnosima u razredu, odraz različitih socijalnih iskustava. Ono što valja naglasiti jest njihova povezanost. Sviđanje kao emocija privlačnosti pretpostavka je i za sociometrijski status, ali i za odnos s najboljim prijateljem. Pojednostavljeno, da bi učenik bio prihvaćen od suučenika, treba im se sviđjeti, a s druge strane, recipročno sviđanje je uvjet prijateljstva. Klarin (2006) naznačuje kako sviđjeti se barem jednom učeniku minimalni je uvjet za prijateljstvo i popularnost. Učenik koji se sviđi većem broju suučenika ima veću šansu za stjecanje prijateljstva.

Vodeći se svime navedenim može se reći da je „popularnost „dopusnica“ za prijateljstvo“ (Klarin, 2006, str.76) te se popularnost kao oblik socijalne interakcije javlja prije nego prijateljstvo. Bitno je istaknuti da učenik koji je popularan ne mora značiti da ima i prijatelja s kojim zadovoljava potrebu za bliskošću i intimnošću, već zadovoljava samo potrebu za pripadanjem. Uglavnom, obje dimenzije utječu na samopoštovanje i socijalizaciju, ali ipak se poseban naglasak stavlja na prijateljstvo kao najvažniji i najintenzivniji suučenički odnos.

3.1.2. Pomaganje

Da bi učenik osjetio potrebu za pomaganjem on mora imati razvijenu empatiju, odnosno mora znati suosjećati s drugim učenikom. Prethodnu rečenicu potvrđuje i citat : „*empatija je iskra ljudske brige za druge*“ (Biddulph, 2006; prema Jurčević Lozančić, 2016, str.46).

Važna uloga učitelja jest poučavanje o normama socijalne odgovornosti, tj. razvijanje svijesti o pomaganju drugim ljudima. Učenike treba učiti kako moraju pomoći onome tko treba pomoć jer je to ljudska dužnost i obveza, bez obzira na to hoće li čin pomaganja imati neku određenu nagradu ili ne. Takvo ponašanje je ponekad teško i odraslim ljudima ukoliko procijene da je situacija opasnosti nejasna i ako je osoba koja treba pomoć nepoznata. U tom slučaju javlja se osjećaj nesigurnosti, strah i odbijanje od strane pomagača. Zbog navedenog, učitelj treba učiti učenike normama socijalne odgovornosti, a tijekom odgoja učenicima pružiti pohvalu, podršku i zahvalnost za postupke pomaganja. U tom će slučaju prosocijalno i altruistično ponašanje biti učestalije, a samim time stvarat će se pozitivni socijalni odnosi.

3.2. Igra

Prema Plummer (2010) igra je „*prirodna dječja aktivnost i dječja mašta je vrijedno unutarnje sredstvo, koje se može iskoristiti za poticanje kreativnog razmišljanja, zdravog samopoštovanja i uspješne komunikacije s drugima*“ (Plummer, 2010, str.28). Plummer (2010) se fokusira na davanje podrške učenicima koji imaju teškoće u razvoju ili primijeni socijalnih vještina te prikazuje kroz različite igre kako učenici

moгу dograđivati već postojeće vještine socijalnih interakcija. Također, u radu navodi igre koje nisu natjecateljskog duha, u kojima su užitek i izazov posljedice samog procesa igre, a ne pobjeđivanje. Ističe kako je dječji svijet natjecateljska arena u kojoj učenici sami od sebe igraju igre u kojima će pobjeđivati ili gubiti, bez obzira potiče li ih učitelj na to ili ne. Radi toga navodi kako se u razredu ne bi smjele preferirati natjecateljske igre jer u svakom razrednom odjelu ima učenika s niskim samopoštovanjem koji vrlo teško prihvaćaju igre koje uključuju pobjedu ili poraz. „*Da bi učenici mogli imati koristi i uživati u natjecateljskim igrama, najprije moraju razviti određeni stupanj emocionalne otpornosti, sposobnosti i samoefikasnosti. Sve se to može u početku poticati kroz nenatjecateljske aktivnosti*“ (Plummer, 2010, str. 14).

Nadalje, Klarin (2006) opisuje igru kao dominantnu dječju aktivnost, u kojoj učenici uče pravila, socijalne uloge, različite socijalne odnose, te uče anticipirati ponašanje drugih učenika. Igra poprima oznaku zajedništva koje omogućuje zabavu, humor, solidarnost i sklapanje prijateljstava.

U knjizi *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja* (Jurčić, 2012), može se vidjeti što se sve postiže kroz igru. Igre su pogodne za razvoj socijalnih kompetencija učenika jer potiču razmišljanje, osvješćivanje, razumijevanje vlastite osobnosti i odnosa s drugima. Kroz igru učenik razvija kvalitetnu komunikaciju, uči regulirati emocije, mirno i nenasilno rješavati stresne situacije, uči kako djelotvorno i odgovorno sudjelovati u socijalnoj zajednici te zadovoljavati osobne potrebe na socijalan i prihvatljiv način.

Uglavnom, u igri učenici razvijaju svoje intelektualne, emocionalne, komunikacijske, kreativne i socijalne sposobnosti. U igri bi se svaki učenik trebao osjećati sretno, prihvaćeno, razvijati svoje sposobnosti, ali pri tome je vrlo važno da učitelj odabere prikladne igre. Jednostavno rečeno, igra je „sredstvo“ koje pomaže svakom učeniku da izgradi kvalitetne interpersonalne odnose jer se pomoću nje učenici međusobno upoznaju, zbližavaju te stvaraju ugodno razredno ozračje.

3.3. *Online odnosi*

Današnji, suvremeno-tehnološki svijet u kojem je gotovo sve digitalizirano, pridonio je novim načinima socijalne interakcije među ljudima, ali i među učenicima. U današnjem svijetu gotovo je nezamislivo funkcionirati bez interneta. Car (2010) današnje mlade generacije naziva generacijom Y, odnosno internetskom generacijom. „*Oni ne poznaju svijet bez stotina televizijskih programa, internet im je glavni izvor informacija i zabave i bili bi izgubljeni bez mobitela*“ (Car, 2010, str.281). Današnji učenici, ili generacija Y, internet najčešće koriste kao socijalni medij. Internet im omogućuje, kao što je već navedeno, informiranje o objektivnom i subjektivnom svijetu u bilo koje vrijeme, na bilo kojem mjestu. Učenici putem interneta vrše socijalnu *online* interakciju na društvenim mrežama, kao što je Whatsapp, Viber, Skype, Twiter, Facebook, Instagram i sl. Na društvenim mrežama učenici se druže, natječu za sociometrijski status, predstavljaju se i komuniciraju. Istraživanja su pokazala da učenici koriste neku vrstu tehnologije više od osam sati dnevno (Peck, 2008; Rosen, 2007; sve prema Car, 2010). Iz navedenih istraživanja može se izvesti zaključak da je *online* okruženje postalo „novi svijet“ za razvijanje interpersonalnih odnosa.

Nadalje, Car (2010) naznačuje da učenici najviše vremena na internetu provode komunicirajući s prijateljima, komentirajući osobe te dijeleći fotografije i video-zapise. *Online* odnosi učeniku pružaju gotovo sigurno mjesto u kojem može iskušavati svoje socijalne vještine koje su mu teške i neostvarive u realnim socijalnim odnosima. Car (2010) ističe da socijalna interakcija s *online* prijateljima, učeniku omogućuje u *online* odnosu zadovoljavanje potrebe za pripadnošću i intimnošću.

Međutim, sve navedene prednosti društvenih mreža, odnosno interneta mogu se lako okrenuti u nedostatke ako se neprimjereno koriste. Važno je istaknuti da mobitele, laptope i ostale komunikacijske tehnologije treba shvatiti kao korisne strojeve koji zahtijevaju instrukcije, vodstvo od strane odrasle osobe. Sudjelovanje odrasle osobe pri *online* odnosima, kao i u realnim socijalnim odnosima ima pozitivne posljedice na djetetovu sposobnost uspostavljanja i održavanja zdravih socijalnih odnosa.

Dakle, učenici koji u realnim socijalnim odnosima ne nalaze zajednički jezik, odnosno ne mogu zadovoljiti potrebu za pripadnošću ili prijateljstvom, mogu ju zadovoljiti u *online* odnosima uz vodstvo odrasle osobe. Ipak, treba ukazati na opasnost *online*

odnosa jer prekomjernom *online* interakcijom, učenik se može izolirati iz realnog života.

3.4. Konflikti

Konflikt je često i gotovo svakodnevna pojava u socijalnoj interakciji. Konflikti su sastavni dio odnosa, kako kod odraslih ljudi tako i kod učenika. Konflikt se javlja kada netko učini nešto čemu se druga strana suprotstavlja. Konflikt je recipročno ponašanje i doživljaj napetosti u dijadnom ili skupnom odnosu (Brajša, 1994).

Autor Fred Luthans (1989; prema Brajša, 1994) navodi razliku između tradicionalnog i suvremenog pristupa konfliktu. Tradicionalan pristup konfliktu vrednuje kao nešto negativno, ono što treba potisnuti, odnosno izbjegavati, a suvremeni pristup govori o sukobu kao o nečemu normalnom, pozitivnom što pomaže čovjeku u njegovu razvoju.

Konflikt u razrednom odjelu je idealna šansa učitelju da zajedno s učenicima uči prepoznavati, uočavati, analizirati i rješavati probleme na prihvatljiv način. Isto tako, konflikt omogućuje da učitelj i učenici bolje upoznaju sami sebe. Drugim riječima, konflikt je ogledalo učitelju i učenicima. Brajša (1994) govori da su konflikti najbolji stimulatori i izazivači promjena. Oni potiču interes za probleme, što znači da konflikti ne dozvoljavaju da se problemi odgađaju, potiskuju i ignoriraju. Vrlo je važno istaknuti da konflikt može postati vrlo loš ukoliko se destruktivno ophodi s njime.

3.5. Odbijanje

Prihvatanje je određeno stupnjem sviđanja i atraktivnosti te je pozitivan pokazatelj u sociometrijskom statusu. S druge strane popularnosti nalazi se odbijanje koje je određeno stupnjem nesviđanja i nesimpatije.

Nadalje, svaki razredni odjel ima svoju razrednu elitu. „*Elita (od eligere – izabrati) znači odličnici, izabrani ljudi, „krema“ nekog društva*“ (Klaić, 1990; prema Kolak, 2010, str.244). U razrednu elitu ne pripadaju sljedeći učenici:

- Odbačeni učenik (ima mnogo negativnih nominacija)

- Izolirani učenik (ima manje negativnih, ali i manje pozitivnih nominacija od strane suučenika)
- Kontroverzni učenik (ima mnogo negativnih, ali i pozitivnih nominacija).

Neelitni učenik pokazuje neprilagođene oblike ponašanja poput hiperaktivnosti, agresivnosti, povučenosti, usamljenosti. Odbačen učenik svoje suučenike ne doživljava kao prijatelje, a samim time ne očekuju njihovu potporu. Osjetljiviji su na stres, češće se ljute i izražavaju neprijateljske emocije. Takvi učenici imaju loš školski uspjeh i prije odustaju od školovanja. Sva navedena negativna ponašanja takvim učenicima otežavaju uspostavljanje kvalitetnih i pozitivnih socijalnih odnosa sa suučenicima (Kolak, 2010).

Izoliranost i kontroverznost također čine negativnu stranu popularnosti. Takvi učenici rijetko se biraju za prijatelja, sramežljivi su i osamljeni. Učenici koji su izolirani i kontroverzni, kao i odbačeni učenici, imaju loš školski uspjeh jer uče u razrednom odjelu u kojem se ne osjećaju prihvaćenim.

Bez obzira je li učenik odbačen, izoliran ili kontroverzan on je nepopularan u svom razrednom odjelu. Taj negativan socijalni status, učeniku stvara poteškoće i na socijalnom i na kognitivnom području. Za razliku od popularnog učenika, nepopularan učenik ne rado sudjeluje u socijalnim interakcijama i ne voli se družiti u većim skupinama.

No, ne mora značiti da nepopularan učenik ne može zadovoljiti potrebu za bliskošću i intimnošću. Drugim riječima, ako je učenik nepopularan, on može imati bliskog prijatelja s kojim uživa, stvara pozitivnu interakciju te s kojim osigurava emocionalnu sigurnost. Najčešće je to prijatelj koji također pripada negativnoj strani popularnosti.

3.5.1. Učenici s posebnim potrebama

Uključivanje učenika s teškoćama u redovni razredni odjel prisutno je u Republici Hrvatskoj tridesetak godina. Učenici s posebnim potrebama su učenici s teškoćama i daroviti učenici. Učenike s teškoćama, ali i darovite učenike često se u razrednom odjelu, zbog nerazumijevanja njihove posebnosti, etiketira kao socijalno neprilagođene (Jurčić, 2012). Drugim riječima, takvi učenici su najčešće nepopularni

u svom razrednom odjelu. Njihova različitost rezultira nesviđanjem među suučenicima zbog čega nemaju priliku zadovoljiti potrebu za pripadanjem i bliskošću. To su potvrdili i rezultati istraživanja Špelić i Zuliani (prema Jurčić, 2012) koji su pokazali da učenici s teškoćama u razrednom odjelu predstavljaju „zvijezde odbijanja“. Njima treba učiteljeva potpora, razumijevanje, poštivanje, empatičnost. Kada će sve to učenici s teškoćama dobiti od učitelja, dobit će i od svojih suučenika. Potpora, razumijevanje, poštivanje, empatičnost, pomaganje otvaraju vrata prijateljstva i popularnosti učenika s teškoćama u razrednom odjelu.

4. INTERNALIZIRANA I EKSTERNALIZIRANA PONAŠANJA

Učenici mogu pokazivati različite probleme u socijalnoj interakciji. Ti se problemi mogu manifestirati kao vanjska ponašanja pa je riječ o eksternaliziranom ponašanju, odnosno nekontroliranom ponašanju ili se mogu manifestirati kao internalizirana (pasivna) ponašanja, odnosno pretjerano kontrolirana ponašanja. Niti jedna krajnost nije poželjna u postizanju pozitivnih i kvalitetnih interpersonalnih odnosa.

4.1. Internalizirano ponašanje

Učenici s internaliziranim problemima u ponašanju pokazuju socijalnu povučenost, strah i anksioznost, pri čemu učenik prije svega šteti samome sebi, odnosno ima probleme samo sa sobom. Važno je istaknuti da se internalizirani problemi javljaju prije nego dijete krene u školu. Brajša-Žganec (2003) tvrdi da dijete već u predškolskoj dobi može manifestirati više internaliziranih problema.

Wittmer i suradnici (1996; prema Brajša-Žganec, 2003) navode karakteristike učenika s internaliziranim problemima, a to su: nefleksibilnost, anksioznost i strah, izražavanje malo emocija, često plakanje, depresivnost, poteškoće u suočavanju sa stresnim situacijama, destruktivno ponašanje prema sebi te izražena zabrinutost. Više je istraživanja (Keenan i Shaw, 1997; Keenan i sur., 1998; sve prema Brajša-Žganec, 2003) pokazalo da su internalizirani problemi vezani s tjeskobom, slabom regulacijom emocija te inhibiranim ponašanjem.

Nadalje, internalizirani problemi mogu imati različite uzorke. U razvoju internaliziranih problema kod učenika značajnu ulogu imaju socijalne interakcije u obitelji, stilovi roditeljskog ponašanja kao i utjecaji različitih stresnih događaja.

Istraživanja na ovome području pokazuju da se internalizirani problemi češće javljaju kod djevojčica nego kod dječaka (Auerbach i sur., 1996; Keenan i Shaw, 1997; Olson i Hoza, 1993; Prior i sur., 1997; sve prema Brajša-Žganec, 2003). Istraživanja su pokazala i utjecaj socioekonomskog statusa na internalizirane probleme. Bez obzira na otežavajuće čimbenike, internalizirani se problemi mogu smanjiti ili ukloniti pravilnim i stručnim postupcima.

4.2. Eksternalizirano ponašanje

Učenici s eksternaliziranim problemima u ponašanju manifestiraju agresivno i delinkventno ponašanje, odnosno antisocijalna ponašanja gdje učenik često sa svojim nekontroliranim reakcijama stvara probleme drugima iz razrednog odjela. Takvi problemi povezani su s negativnom emocionalnošću, viskom razinom reaktivnosti, slabom prilagodbom te slabo razvijenim socijalnim vještinama.

Uvjeti za razvoj antisocijalnog ponašanja mogu početi tijekom prenatalnog razdoblja (npr. pušenje u trudnoći, konzumiranje droge) te su oni aktivni kratko vrijeme. Činitelji koji su prisutni duži niz godina su roditeljski stil ponašanja, njihovi postupci i reakcije. Ovdje je vrlo važno istaknuti i karakteristike (temperament) djeteta.

Istraživanja (Auerbach i sur., 1996; Keenan i Shaw, 1997; Olson i Hoza, 1993; Prior i sur., 1997; sve prema Brajša-Žganec, 2003). su utvrdila da su dječaci skloniji eksternaliziranim problemima, nego djevojčice. Rečeno je da stabilnost internaliziranih problema ovisi o socioekonomskom statusu obitelji, obiteljskoj koheziji, negativnim (stresnim) životnim događajima i stilovima roditeljskog ponašanja. Svi ti čimbenici vrijede i za eksternalizirane probleme te su eksternalizirani i internalizirani problemi povezani i često se javljaju zajedno. Eksternalizirani i internalizirani problemi mogu se umanjiti, no, vrlo je važan učiteljev angažman.

5. KAKO ODRŽAVATI POZITIVNE ODNOSI MEĐU UČENICIMA

Učitelj je organizator pozitivne atmosfere u razrednom odjelu, drugim riječima učitelj je medijator pozitivnih odnosa među učenicima. Pozitivni socijalni odnosi su osnova za uspjeh i zadovoljstvo svakog učenika na akademskom i socijalnom području.

Svaki učitelj može održavati pozitivne odnose među učenicima, ali to iziskuje dodatni trud i ulaganje, no, „nedovršenim“ učenicima pomaže da se pretvore u kvalitetan „finalni produkt“ (Brajša, 1994) koji se zove čovjek u punome smislu te riječi.

5.1. Aktivno slušanje

Aktivno slušati (Gordon, 1970; prema Brajša, 1994) znači nastojati prepoznati potrebe sugovornika, provjeriti realnost i objektivnost prepoznatog s pomoću davanja, traženja i primanja povratnih informacija.

Učitelj mora svoje učenike, odnosno sugovornike aktivno slušati. No, da bi aktivno slušanje u potpunosti bilo učinkovito, ono treba biti prožeto ljubavlju te koristiti empatiju kako bi mogao razumjeti potrebe, želje, osjećaje svojih učenika. Jednostavnije rečeno, učitelj mora voljeti učenike i poruke, da bi tu poruku učenici čuli, prihvatili i primijenili.

Aktivno slušanje je ključno u rješavanju konfliktnih situacija jer omogućava da se jasnije utvrdi što učenici (sukobljene strane) misle i osjećaju. Zbog svega navedenoga, aktivno slušanje se treba vježbati u okviru školskih aktivnosti.

5.2. Konstruktivno rješavanje konflikta

Već je rečeno da je konflikt česta i gotovo svakodnevna pojava u interpersonalnim odnosima te da ima mnoga pozitivna obilježja, ali ako se destruktivno ophodi s njime, može postati vrlo loš. Zbog toga je vrlo važno naučiti učenike konstruktivnom, odnosno nenasilnom rješavanju konflikta.

Uzelac (2000; prema Ključević, 2008) navodi da konstruktivno rješavanje konflikta podrazumijeva stav u kojem ne postoji samo jedna strana - ja, nego i druga, i da ta druga strana ima pravo na svoje mišljenje, potrebe, želje i osjećaje. Dakle, konstruktivno (nenasilno) rješavanje konflikta, podrazumijeva aktivan odnos prema problemu u kojem svaki učenik vodi računa o svojim potrebama i željama, ali u obzir uzima želje i potrebe suučenika. Potrebno je učenike naučiti da svatko od njih ima pravo na svoje mišljenje i potrebe i da zbog različitih mišljenja i potreba ne smiju jedni druge napadati, izolirati, osuđivati i sl., već da zajedno uz kvalitetnu komunikaciju i aktivnim slušanjem riješe konflikt. Čudina–Obradović i Težak (1995; prema Šaravanja, 2016) navode da učenici uče socijalne vještine (aktivno slušanje, definiranje problema, kreativno traženje rješenja) rješavanja konflikta kroz vlastitu aktivnost i oponašanje odraslih ljudi koji ih okružuju. Gordon (1970; prema Brajša, 1994) navodi nekoliko načina za konstruktivno rješavanje konflikta, a to su: aktivno međusobno slušanje, davanje i primanje otvorenih i iskrenih poruka, obostrano poštivanje partnerovih potreba, međusobno povjerenje i prihvaćanje novih informacija. No, da bi navedeno bilo učinkovito, vrlo je važno strpljenje i smirenost. Jurčić (2012) govori: *„biti smiren i strpljiv u određenim situacijama znači imati kontrolu nad situacijom te smireno i strpljivo rješavati probleme“*. (str.185.)

5.3. Način stvaranja suradničkog odnosa u razredu

Da bi učitelj stvorio suradničke odnose, odnosno suradnju, mora primjenjivati sastavnice suradničkog učenja. Jensen (2003; prema Zrilić, 2010) definira suradničko učenje kao aktivni proces učenja u kojem se njeguju akademske i socijalne vještine pomoću izravne interakcije učenika, individualnu odgovornost i pozitivnu međuovisnost. Potrebno je primijeniti pozitivnu međuovisnost, što znači da u skupnom radu učenici ovise jedni o drugima kako bi uspjeli izvršiti zadatak. Nadalje, treba

korisno primijeniti izravnu interakciju tako da učenici međusobno komuniciraju (verbalno i neverbalno). Od učenika treba tražiti individualnu odgovornost tako da svaki učenik dobije određenu ulogu s skupnom radu. U suradničkom radu važno je razvijati suradnička umijeća kao glavni oslonac suradničkog učenja tako da učenici zajedno održavaju mir, izgovaraju riječi, poput molim, hvala, izvoli i oprost. Naposljetku suradničkog učenja, učenici trebaju dati izjavu o tome kako su se osjećali kada su surađivali.

Bitno je da učitelj primjenjuje suradničko učenje jer ono poboljšava empatiju, razumijevanje, samopoštovanje i prihvatljive načine ponašanja. To znači da suradničko učenje stvara pozitivne odnose među učenicima i unaprjeđuje prihvaćenost neprihvaćenih učenika uz prisustvo otvorene i dvosmjerne komunikacije.

Slijedom navedenoga, može se reći da suradnja stvara ugodnu klimu i vrlo je bitna jer omogućuje veća i dublja prijateljstva između učenika razredne zajednice, sposobnost uspostavljanja odnosa s više učenika. Suradničko učenje omogućava veće prihvaćanje i poštovanje prema suučenicima s obzirom na spol, ali prihvaćanje i poštivanje učenika s posebnim potrebama. Zbog svega navedenoga, suradničko učenje, pomoću kojeg se uspostavljanju suradnički odnosi, treba biti neizostavna sastavnica suvremene nastave.

6. ISTRAŽIVANJE ODNOSA UČENIKA U RAZREDU

6.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je istražiti drugu dimenziju modela vršnjačkih odnosa – prijateljstvo te ispitati sociometrijski status učenika u razrednom odjelu, odnosno koji su učenici popularni, a koji su nepopularni.

6.2. Problemi i hipoteze

Problem 1:

Ispitati prvu dimenziju prijateljskog odnosa, uzajamno privlačenje, odnosno uzajamno prijateljstvo.

Hipoteza 1:

Očekuje se da u razrednom odjelu između učenika postoji prva dimenzija prijateljskog odnosa (prva razina hijerarhijskog modela prijateljstva).

Problem 2:

Ispitati postoji li u razrednom odjelu u unutargrupnom odnosu uzajamno odbijanje.

Hipoteza 2:

Pretpostavlja se da u unutargrupnom odnosu razrednog odjela postoji uzajamno odbijanje.

Problem 3:

Ispitati sociometrijski status pojedinca unutar istog i suprotnog spola s obzirom na podjelu: kontroverzan, odbačen, izoliran, „zvijezda“.

Hipoteza 3:

Očekuje se da postoji pozitivan i negativan sociometrijski status pojedinca u grupi, odnosno očekuje se da su neki učenici prihvaćeni od strane svojih suučenika, a neki učenici odbijeni od strane suučenika.

6.3. Metodologija

6.3.1. Ispitanici

Istraživanje se provelo u trećem razredu u osnovnoj školi Marija Jurić Zagorka. U istraživanju je bilo ispitano 23 učenika od čega je bilo 12 dječaka i 11 djevojčica. U ispitanom razredu bio je jedan pripadnik romske manjine (dječak) dok učenika s posebnim potrebama nije bilo.

6.3.2. Mjerni instrument

Sociogram olakšava sagledavanje stvarne strukture neke skupine. Drugim riječima, sociogramom se utvrđuje mreža „trenutnog stanja“ socijalnih odnosa učenika u razrednom odjelu. Cilj sociograma je uvijek isti, a to je ući u svaku socijalnu interakciju koja predstavlja jedan aspekt kolektiva – razredni odjel. Utemeljitelj i glavni zastupnik sociometrijskog mjerenja, odnosno sociometrije je Jakob Moreno (1934; prema Klarin, 2006). U spomenutoj istraživačkoj metodi postoje razni sociometrijski postupci koji služe kao sredstvo za bolje upoznavanje i razumijevanje stvarnog sociometrijskog statusa učenika nekog razrednog odjela. Najznačajniji postupak je sociometrijski test koji se koristio i u ovom istraživanju.

Svaki učenik u razredu trebao je pismenim putem odgovoriti na šest pitanja koja su se odnosila na njih same i na njihove suučenike. Pitanja su bila kratka i jednostavna, no, neka pitanja morali su obrazložiti, odgovorom na pitanje *zašto*. Učenicima su date

upute o tome zašto se provodi sociometrijski test i kako moraju odgovarati na postavljena pitanja.

Tijekom sociometrijskog istraživanja, ispitanici su individualno rješavali sociometrijski test kojim su se dobili odgovori ispitanika, odnosno učenika. Dobiveni odgovori su se analizirali kako bi se dobila stvarna slika dviju dimenzija vršnjačkih odnosa. U istraživanju je poštivan etički kodeks istraživanja s djecom te je tražena prethodna pismena suglasnost roditelja. Za obradu podataka (ispitanikovih odgovora) korišteni su sociogrami, grafikoni te tablice. Dakle, sociogram predstavlja grafički prikaz koji prikazuje položaj svakog pojedinca unutar razrednog odjela te prikazuje uzajamne odnose u unutargrupnoj interakciji razrednog odjela. U ovom istraživačkom djelu, sociogram se sastoji od kvadrata (dječaka), krugova (djevojčica) i strelica (odabir učenika).

Pitanja koja su bila potrebna da bi se sociometrijsko istraživanje provelo su:

1. S kime se najradije igraš pod odmorom? Zašto baš s njim ili s njom?
2. Postoje li u razredu učenici s kojima se ne voliš družiti (igrati)? Zašto se ne voliš s njima družiti?
3. Koga bi najviše volio pozvati na svoj rođendan? Zašto?
4. Koga ne bi volio pozvati na svoj rođendan? Zašto?
5. Kako se osjećaš u svom razredu? Zašto se tako osjećaš?
6. Izbjegavaš li se igrati s drugom djecom u razredu i radije se igraš sam?

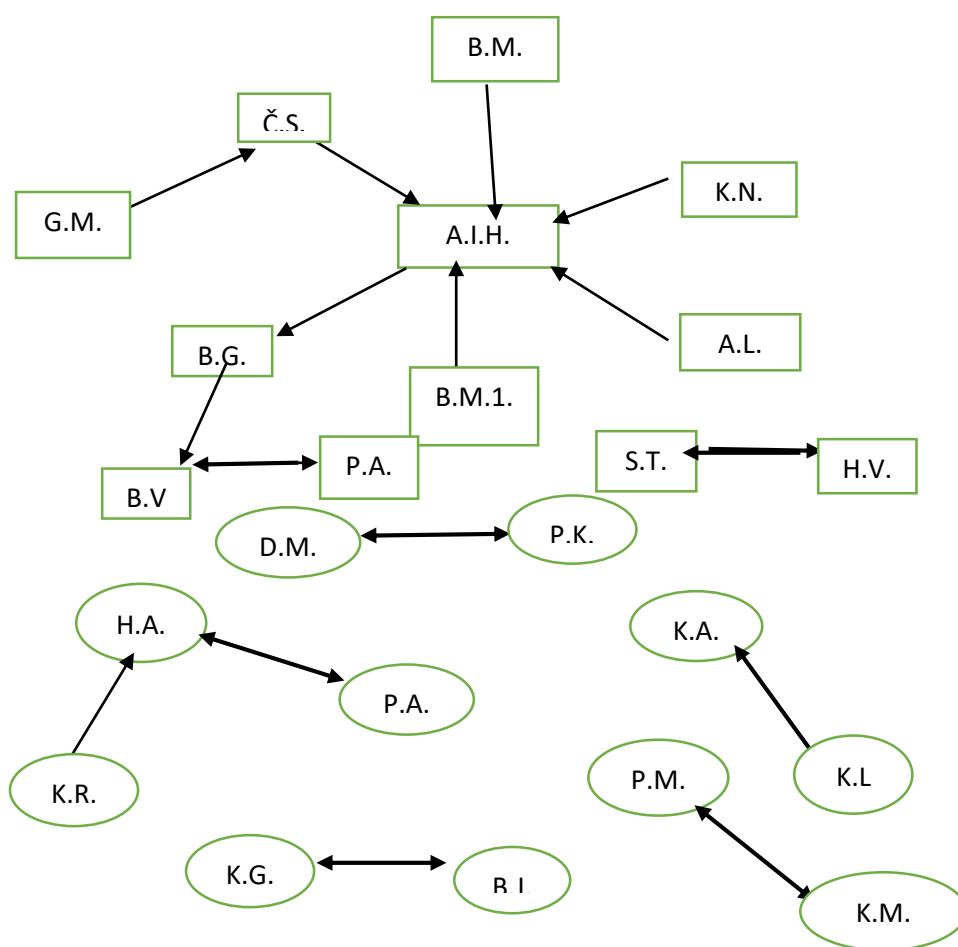
6.4. Rezultati

1. S kime se najradije igraš pod odmorom? Zašto baš s njim ili s njom?

Ovo pitanje odnosilo se na pozitivan kriterij biranja kojeg je razvio Moreno 1934. godine. „*Kod pozitivnog kriterija biranja od djece se traži da odaberu određeni broj vršnjaka s kojim bi najradije proveli slobodno vrijeme, i/ili pisali zadaću, i/ili su mu najdraži prijatelji i sl.*“ (Moreno, 1962; prema Klarin, 2006). Tim pitanjem se željela ispitati druga dimenzija vršnjačkog odnosa, prijateljstvo, te postoje li u razredu

uzajamna prijateljstva. Moreno (1962; prema Klarin, 2006) je propisao jedno od pravila koje nalaže da se učenicima ograniči izbor biranja. Tim pravilom prikupljanje i obrada podataka je jednostavnija. U ovom pitanju primijenilo se Morenovo pravilo (ograničeni izbor) te su učenici morali napisati samo jednog prijatelja. Za obradu podataka koji su se dobili temeljem navedenog pitanja, koristio se sociogram.

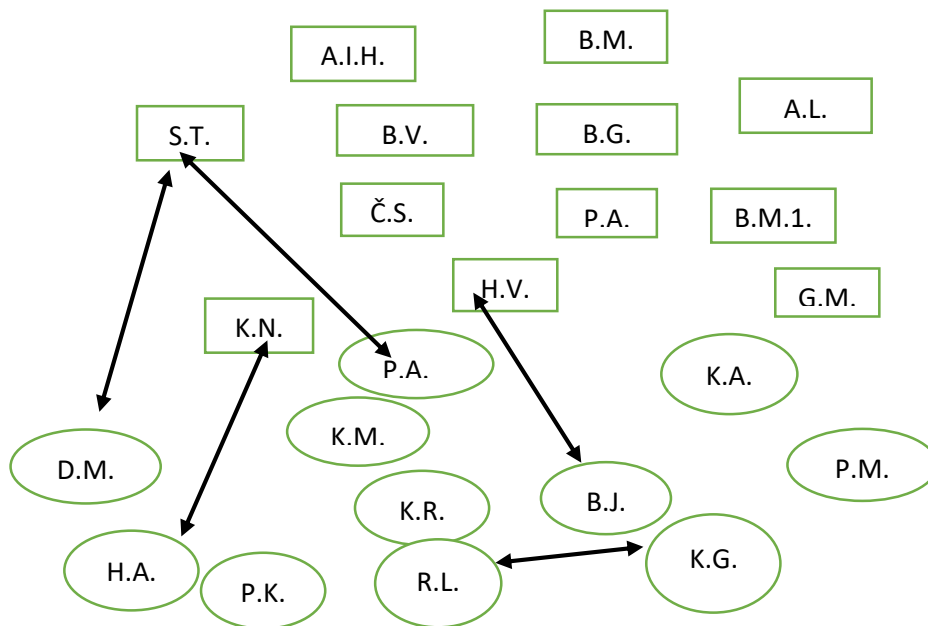
Slika 1: Prva dimenzija prijateljskog odnosa (uzajamna prijateljstva)

2. Postoje li u razredu učenici s kojim se ne voliš družiti (igrati)? Zašto se ne voliš s njima družiti?

Pomoću ovog pitanja željela se stvoriti stvarna slika o unutargrupnoj interakciji, točnije o uzajamnom odbijanju. Moreno (1934; prema Klarin, 2006) je osim pozitivnog biranja, razvio negativno biranje. Negativni kriterij biranja odnosi se na odabir onih učenika s kojima se konkretni učenik ne bi volio družiti (provoditi slobodno vrijeme, pisati zadaću i sl.). U ovom pitanju primijenilo se drugo Morenovo pravilo, a to je neograničen izbor biranja. To znači da su učenici mogli navesti više učenika s kojima se ne voli družiti.

Slika 2: Uzajamno odbijanje

3. Koga bi najviše volio pozvati na svoj rođendan? Zašto?

4. Koga ne bi volio pozvati na svoj rođendan? Zašto?

U ova dva navedena pitanja, ispitanici su naveli suučenike koje bi voljeli pozvati na svoj rođendan i koje ne bi voljeli pozvati na rođendan te su trebali obrazložiti svoj odgovor. U ovim pitanjima se primijenilo Morenovo drugo pravilo, tj. neograničeni izbor biranja. To znači da je učenik mogao napisati nekoliko suučenika koje bi volio i koje ne bi volio pozvati na svoj rođendan. Tim pitanjima se željelo ispitati sociometrijski status učenika među suprotnim spolom i unutar istog spola. Za uvid u sociometrijski status svakog učenika koristila se klasifikacija autora Newcomba i Bukowskog (1983; prema Klarin, 2006). Dakle, koji učenici spadaju u kontroverzne, odbačene, izolirane i koji su učenici „zvijezde“ unutar svog spola i koje mjesto učenik zauzimaju kod suprotnog spola.

Tablica 1: Prikaz pozitivnih i negativnih nominacija s obzirom na spol

DJEČACI	POZITIVNA BIRANJA DJEČACI	POSTOTCI (%)	POZITIVNA BIRANJA DJEVOJČICE	POSTOTCI (%)	NEGATIVNA BIRANJA DJEČACI	POSTOTCI (%)	NEGATIVNA BIRANJA DJEVOJČICE	POSTOTCI (%)
A.I.H.	7	100	0	0	3	42,86	5	71,43
A.L.	1	14,29	0	0	4	57,14	4	57,14
B.G.	5	71,43	0	0	0	0	1	14,29
B.V.	3	42,86	0	0	0	0	1	14,29
B.M.	6	85,71	0	0	0	0	1	14,29
B.M.1	6	85,71	0	0	1	14,29	4	57,14
Č.S.	5	71,43	0	0	0	0	2	28,57
G.M.	3	42,86	0	0	0	0	1	14,29
H.V.	1	14,29	0	0	7	100	7	100
K.N.	5	71,43	0	0	0	0	1	14,29
P.A.	4	57,14	0	0	0	0	1	14,29
S.T.	3	42,86	0	0	4	57,14	3	42,86
DJEVOJČICE								
B.J.	1	50	5	100	2	50	0	0
D.M.	1	50	1	20	2	50	2	100
H.A.	1	50	4	80	4	100	0	0
K.M.	2	100	2	40	2	50	0	0
K.A.	1	50	3	60	2	50	0	0
K.R.	1	50	0	0	3	75	0	0
K.G.	1	50	4	80	3	75	0	0
P.K.	1	50	1	20	2	50	1	50
P.M.	2	100	2	40	2	50	0	0
P.A.	1	50	3	60	2	50	0	0
R.L.	1	50	4	80	3	75	0	0

Tablica 2: Prikaz sociometrijskog statusa učenika unutar istog i suprotnog spola (odbačen, izoliran, kontroverzan, „zvijezda“).

Učenici	Dječaci	Djevojčice
A.I.H	„Zvijezda“	Odbačen
A.L.	Odbačen	Odbačen
B.G.	„Zvijezda“	Izoliran
B.V.	Izoliran	Izoliran
B.M.	„Zvijezda“	Izoliran
B.M.1.	„Zvijezda“	Odbačen
Č.S.	„Zvijezda“	Izoliran
G.M.	Izoliran	Izoliran
H.V.	Odbačen	Odbačen
K.N.	„Zvijezda“	Izoliran
P.A.	„Zvijezda“	Izoliran
S.T.	Odbačen	Odbačen
B.J.	Izoliran	„Zvijezda“
D.M.	Izoliran	Odbačen
H.A.	Odbačen	„Zvijezda“
K.M.	„Zvijezda“	Izoliran
K.A.	Izoliran	„Zvijezda“
K.R.	Odbačen	„Zvijezda“
K.G.	Odbačen	„Zvijezda“
P.K.	Izoliran	Izoliran
P.M.	„Zvijezda“	Izoliran
P.A.	Izoliran	„Zvijezda“
R.L.	Odbačen	„Zvijezda“

5. Kako se osjećaš u svom razredu? (sretno/tužno). Zašto se tako osjećaš?

Ispitanici (učenici) su trebali obrazložiti kako se osjećaju u svom razredu, sretno ili tužno. Ovo pitanje otkriva emocije učenika, koliko se učenika osjeća sretno, a koliko tužno u svom razredu. U grafikonu se nalazi treća legenda, odnosno osjećaj učenika jer je nekoliko učenika napisalo da se ponekad osjećaju sretno, a ponekad tužno.

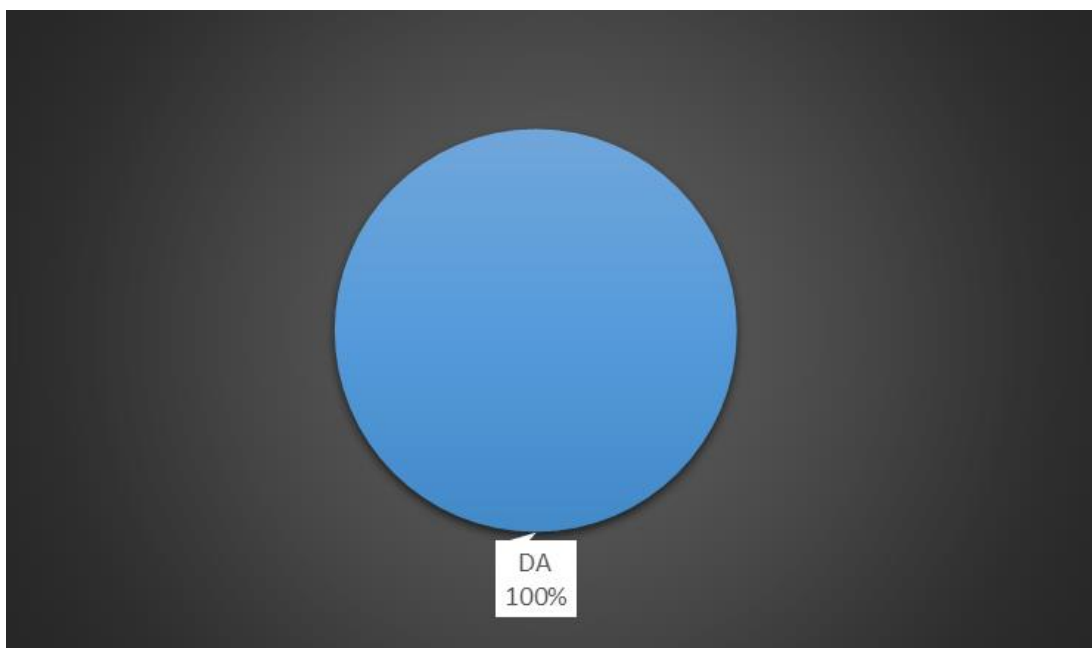
Grafikon 1: Prikaz učenikovih emocija u razredu

6. Izbjegavaš li se igrati s drugom djecom u razredu i radije se igraš sam?

Na ovo pitanje ispitanici su trebali odgovoriti sa da ili ne. Učenički odgovori na ovo pitanje ukazuju na to da im je vrlo važan vršnjački odnos.

Grafikon 2: Prikaz važnosti druženja sa suučenicima

6.5. Rasprava

Pomoću sociograma (slika 1.) ispitala se prva razina hijerarhijskog modela prijateljstva (prva dimenzija prijateljstva), a to je uzajamno prijateljstvo (Bukowski i Hoza, 1989; prema Klarin, 2006). „Prijateljstvo je specifičan, uzajaman, pa prema tome i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dva pojedinca“. (Klarin, 2006) Da bi dva učenika stupila u prijateljstvo potrebno je dvosmjerno sviđanje. Na temelju međusobnog sviđanja zadovoljava se prva dimenzija prijateljstva – uzajamnost. Uzajamnost je ključni element prijateljske veze (Klarin, 2006).

Iz sociograma moguće je iščitati da su uzajamna prijateljstva (hipoteza 1.) češća kod djevojčica nego kod dječaka. Kod dječaka postoje dva uzajamna prijateljstva. S.T. i H.V. su se međusobno izabrali za prijatelja, kao što su se B.V. i P.A. Ostali učenici (B.M, K.N., A.L., B.M.1. i Č.S.) su najčešće birali učenika A.I.H. za prijatelja, dok je

navedeni učenik (A.I.H.) odabrao za prijatelja B.G. koji je naveo B.V. za prijatelja, a on je u uzajamnom prijateljstvu sa P.A. Isto tako, G.M. je za prijatelja napisao Č.S. koji je odabrao, najčešće biranog dječaka za prijatelja, A.I.H. Iz ovoga je vidljivo da je učenik A.I.H. popularan među dječacima jer je bio najčešće biran (5 puta) za prijatelja, ali nije razvio uzajamno prijateljstvo. Bukowski i sur. (1996; prema Klarin, 2006) na temelju istraživanja zaključuju da biti popularan ne znači imati bliskog prijatelja. Takvi rezultati vidljivi su i u ovom istraživanju kod dječaka A.I.H. koji je popularan, a nema uzajamnog prijatelja.

Nadalje, kod djevojčica postoje pet uzajamna prijateljstva. K.A. i K.L. su se međusobno birale, kao što su se P.M. i K.M., D.M. i P.K., K.G. i B.J. te H.A. i P.A. Učenica K.R. nema uzajamnog prijatelja.

Ono što je uočljivo na slici 1. koja prikazuje sociogram uzajamnih prijatelja je to da učenici biraju istospolne prijatelje s kojima zadovoljavaju potrebu za bliskošću i intimnošću. Osim toga, među najčešćim dobitima koje donosi prijateljstvo jesu: emocionalna sigurnost, pozitivna slika o sebi, socijalna kompetencija, zadovoljavanje, usvajanje prosocijalnog ponašanja i užitak, odnosno zadovoljstvo (Klarin, 2006).

Pomoću pitanja *Postoje li u razredu učenici s kojima se ne voliš družiti?*, željelo se ispitati postoji li kod učenika u razrednom odjelu uzajamno odbijanje (hipoteza 2.). Na temelju sociograma (slika 2.) ustanovilo se da postoje uzajamna odbijanja među učenicima te se hipoteza 2. prihvaća. Dakle, dječak S.T. je u negativnom biranju odabrao djevojčicu D.M. i P.A. kao što su i one njega. Dječak K.N. i djevojčica H.A. su se također uzajamno odbacili te dječak H.V. i djevojčica B.J. Sociogram je pokazao istospolno uzajamno odbijanje kod djevojčica (R.L. i K.G.), dok kod dječaka uzajamnog odbijanja nema. Očigledno je da se najčešće uzajamno odbacuju učenici različitog spola. U teorijskom dijelu ovoga rada, naznačeno je da najznačajniju ulogu pri održavanju kvalitetnih socijalnih odnosa ima učitelj. Dakle, učitelj je medijator kvalitetnih socijalnih odnosa u razrednom odjelu. On je taj koji mora poticati i održavati među učenicima pozitivne socijalne odnose te mora održavati otvorenu i iskrenu komunikaciju s učenicima kako ne bi došlo do negativnog socijalnog odnosa među učenicima, kao što je uzajamno odbijanje. Navedeno ne znači da učitelj treba očekivati od svojih učenika da budu „zvijezde“ u razrednom odjelu. Katz i McClellan

(1997) navode da je važan čimbenik u socijalnom razvoju djeteta kvaliteta, a ne kvantiteta vršnjačkih interakcija.

Nadalje, pomoću podjele popularnosti (Newcomb i Bukowski, 1983; prema Klarin, 2006) svaki učenik ima svoj sociometrijski status unutar istog spola i suprotnog spola.

Podjela popularnosti autora Newcoma i Bukowskog (1983):

- Odbačen učenik (ima mnogo negativnih nominacija)
- Izoliran učenik (ima malo negativnih, ali i malo pozitivnih nominacija)
- Kontroverzan učenik (ima mnogo negativnih, ali i mnogo pozitivnih nominacija)
- Učenik „zvijezda“ (ima mnogo pozitivnih nominacija).

Kako bi podjela bila što preciznija riječi *mного* i *malo* su se zamijenile s riječju *većina*. To znači da učenik koji je imao manje od 50% glasova, imao je malo nominacija, a učenik koji je imao više od 50% nominacija, imao je mnogo nominacija. Pitanje *Koga bi najviše volio pozvati na svoj rođendan?*, označava pozitivne nominacije, a pitanje *Koga ne bi volio pozvati na svoj rođendan?*, označava negativne nominacije. Prema tome je nastala tablica 2. koja prikazuje svakog učenika i njegov sociometrijski status unutar istog spola i kakav status ima kod suprotnog spola. Dakle, unutar istog spola kod dječaka postoje sedam „zvijezda“ (P.A., K.N., Č.S., B.M.1., B.M., B.G. i A.I.H.). Grupa dječaka izolira dva učenika (B.V., G.M.), dok odbacuje tri učenika (A.L., H.V. i S.T.). Kod djevojčica sociometrijski status „zvijezda“ ima također sedam djevojčica (B.J., H.A., K.A., K.R., K.G., P.A. i R.L.). Djevojčice koje su dobile malo pozitivnih i malo negativnih nominacija su: K.M., P.K. i P.M. Djevojčica D.M. je jedina koja je odbačena od istog spola. Gledajući sociometrijski status učenika kod suprotnog spola niti jedan dječak nije „zvijezda“ kod djevojčica, već su izolirani (B.G., B.V., B.M., Č.S., G.M., K.N. i P.A.) i odbačeni (A.I.H., A.L., B.M.1., H.V. i S.T.). Isto tako je vidljivo da niti jedna djevojčica ne bi pozvala niti jednog dječaka na rođendan (tablica 1.). S druge strane, kod dječaka postoje dvije djevojčice (K.M., P.M.) koje imaju sociometrijski status „zvijezda“ i one su ujedno u uzajamnom prijateljstvu (slika 1.). Učenice B.J., D.M., K.A., P.K. i P.A. su izolirane, a H.A., K.R., K.G., i R.L. su odbačene od suprotnog spola - dječaka.

Sažme li se rasprava, nepopularni učenici (izolirani i odbačeni) koji su dobili negativne nominacije od strane istog i suprotnog spola su: A.L., B.V., G.M., H.V., S.T., D.M. i P.K.. Klarin (2006) navodi da se najčešće biraju za prijatelje učenici koji imaju isti sociomerni status, odnosno učenik bira za prijatelja onog učenika koji je popularan kao i on, tj. učenik koji je nepopularan za prijatelja bira također nepopularnog učenika.

Ovaj navedeni citat potvrđuju i učenici S.T. i H.V., D.M. i P.K. koji su nepopularni u vršnjačkoj grupi i ujedno su u uzajamnom prijateljstvu. U ispitanom razrednom odjelu nema niti jednog učenika koji bi bio pozitivno biran od istog i suprotnog spola.

Na pitanje kako se osjećaju u svom razrednom odjelu 82,61% učenika odgovorilo je da se osjećaju sretno. Buljubašić-Kuzmanović (2010) ističe da se kvaliteta socijalnih odnosa u razredu može rezultirati većim ili manjim osjećajem zadovoljstva svakog učenika. „*Ako učenike socijalni odnosi s vršnjacima ispunjavaju zadovoljstvom, u kojima uspijevaju zadovoljiti svoju potrebu za intimnošću i društvenošću, čine djecu ispunjenim*“ (Buljubašić-Kuzmanović, 2010, str.193) i sretnima. Ovaj navedeni citat potvrđuju i učenikovi odgovori, kao što su: „*U razredu se osjećam sretno i opušteno jer imam puno prijatelja i dobru učiteljicu*“, „*U razredu se osjećam sretno zato jer se družim sa prijateljima*“, „*Osjećam se sretno zato što sam okružena prijateljima*“. Nadalje, 4,35% učenika osjeća se tužno u svom razrednom odjelu, odnosno jedan učenik je naveo da se osjeća tužno. Razlog koji je naveo je: „*U svom razredu osjećam se tužno jer je svaki dan galama, a onda se učiteljica mora na nas derati*“. Nekoliko učenika (13,04%) u svom razredu se osjeća ponekad sretno, a ponekad tužno. U prilog tome rezultatu govore i učenikovi odgovori, a oni glase: „*U svom razredu se osjećam ponekad tužno i usamljeno, a ponekad sretno zato što mi je ponekad loš dan, a ponekad me prijateljice razvesele*“, „*Ponekad se osjećam sretno, a ponekad tužno zato što se nekad nemam s kime igrati, a ponekad se osjećam sretno jer se igram sa prijateljima*“. Iz ovih odgovora je vidljivo koliko učenicima znače socijalni odnosi u razredu, koliko im znači da zadovoljavaju potrebe za pripadnošću i bliskošću. Učenik koji je istaknuo da se ponekad osjeća tužno jer se nema s kime igrati je učenik (H.V.) koji ima uzajamnog prijatelja, a to je vidljivo u sociogramu (slika 1.) Navedeni učenik ima uzajamnog prijatelja, ali u toj prijateljskoj vezi se osjeća usamljeno i tužno jer nema simetričnog reciprociteta. Isto tako, u zadnjem pitanju također se vidi da je učenicima važan vršnjački odnos. Svaki učenik je odgovorio na to pitanje da ne izbjegava interakciju s drugima i da se ne voli sam igrati. Klarin (2006) ističe da je za učenike

mlađe školske dobi igra bitno obilježje prijateljstva jer se kroz igru učenici međusobno upoznaju, zbližavaju, uče i stvaraju ugodno ozračje. Vygotsky (1978; prema Buljubašić-Kuzmanović, 2010) naglašava da učenik ne može u potpunosti ostvariti svoje potencijale bez pomoći drugih. Drugim riječima, vršnjački odnosi su vrlo značajni za učenikov socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj.

7. ZAKLJUČAK

Učenik kao društveno biće ima stalnu potrebu za ostvarivanjem različitih interpersonalnih odnosa. Drugim riječima, učenik ima potrebu da ostvari i zadovolji potrebu za pripadanjem unutar razrednog odjela te da zadovolji potrebu za bliskošću i intimnošću s osobom s kojom ima iskren, odan i simetrični reciprocitet. Stoga se prijateljstvo odnosi na dijadni odnos koji se temelji na simetričnom reciprocitetu, a popularnost se odnosi na interakciju vršnjačke skupine prema pojedincu. Dakle, popularnost se odnosi na sociometrijski status pojedinog učenika u razrednom odjelu. S druge strane, u prijateljskoj vezi dva se pojedinca istog spola uzajamno dopunjuju, povjeravaju svoje tajne, stvaraju pozitivnu sliku o sebi, razvijaju socijalne kompetencije, a sve je to popraćeno užitkom i zadovoljstvom.

Provedenim istraživanjem pokazalo se kako u razrednom odjelu postoje uzajamna prijateljstva, no, ona su češća kod djevojčica nego kod dječaka čime je potvrđena hipoteza 1. Isto tako, među učenicima postoje uzajamna odbijanja, a odbijaju se najčešće učenici suprotnog spola te se na temelju toga potvrđuje hipoteza 2. Nadalje, kod ispitanika se ispitaio sociometrijski status svakog učenika te dobiveni rezultati prikazuju da u razrednom odjelu nema kontroverznih učenika i da su „zvijezde“ najčešće kod istog spola, dok su negativni sociometrijski statusi (izoliranost i odbačenost) karakteristični za suprotni spol. Postoje učenici koji su negativno birani od strane istog i suprotnog spola, ali u ispitanom razredu nema učenika koji je pozitivno biran od strane oba spola, te se hipoteza 3. potvrđuje. Na temelju učenikovih odgovora jasno je vidljivo da je učenicima bitan vršnjački odnos jer učenik koji nije poželjan u razredu i nema simetričnog reciprociteta, istaknuo je da se ponekad osjeća tužno.

Hoće li učenik imati pozitivan sociometrijski status (popularnost) ili će imati negativan (nepopularnost) ovisi o njegovim naučenim socijalnim vještinama, njegovom temperamentu, ali ovisi i o učitelju. Učitelj je učenicima model koji sa svojim ponašanjem direktno djeluje na učenikovo ponašanje pa prema tome ako učitelj ne prihvaća učenika, neće ga niti razred prihvatiti. Dakle, učitelj je medijator odnosa među učenicima. Učitelj mora biti svjestan da su pozitivni socijalni odnosi temelj za uspjeh i zadovoljstvo svakog učenika na socijalnom i obrazovnom području. Prema navedenome, učitelj mora znati aktivno slušati kako bi uvidio poteškoće među

učenicima i njihove potrebe te kako bi ih mogao na što djelotvorniji način riješiti. Isto tako, učitelj bi trebao primjenjivati suradničko učenje jer, kao što sam naziv govori, potiče suradnju i vodi prema socijaliziranom ponašanju učenika. Kada će učitelj biti toga svjestan i kada će uložiti dodatni trud po tom pitanju, svaki njegov učenik će biti sretan, zadovoljan i razvijat će se u kvalitetnu osobu.

LITERATURA:

1. Bergmann, W. (2007). *Umijeće roditeljske ljubavi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Bognar, L., Uzelac, M., Bagić, A. (1994). *Budimo prijatelji*. Priručnik odgoja za nenasilje i suradnju. Zagreb: Slon.
3. Brajša, P. (1994). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školske novine.
4. Brajša–Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Brdar, I. (1992). Socijalna kompetencija i socijalni status. *Godišnjak Zavoda za psihologiju, Rijeka, 31-35*.
6. Brdar, I. (1993). *Socijalna kompetencija i neki aspekti ličnosti*. Odsjek za psihologiju, Rijeka, 11-17.
7. Brdar, I. (1993). Što je socijalna kompetencija?. *Godišnjak Zavoda za psihologiju, Rijeka, 13-19*.
8. Brdar, I. (1994). *Različiti teorijski pristupi socijalnoj kompetenciji*. Odsjek za psihologiju, Rijeka, 21-27.
9. Brdar, I., Pokrajac–Buljan, A. (1993). Predstavlja li empatija dio socijalne kompetencije? *Godišnjak Zavoda za psihologiju, Rijeka, 23-27*.
10. Buljubašić–Kuzmanović, V. (2010). *Socijalne kompetencije i vršnjački odnosi u školi*. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odsjek za pedagogiju. 7(2), 191-203.
11. Car, S. (2010). *Online komunikacija i socijalni odnosi učenika*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za pedagogiju.
12. Domović, V. (2003). *Školsko ozračje i učinkovitost škole*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Jurčić, M. (2012). *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*. Zagreb: RECEDO d.o.o.
14. Jurčić–Lozančić, A. (2016). *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
15. Juul, J. (2013). *Škola u infarktnom stanju: što učiniti kako bi djeci, roditeljima i nastavnicima bilo bolje*. Zagreb: Naklada Znanje d.o.o.
16. Katz, L. G. i McClellan, D. E. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije: uloga odgajateljica i učiteljica*. Zagreb: Educa.

17. Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. *Društvena istraživanja*, 4-5 (11), 805-822.
18. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. Ključević, A. (2008). *Unaprjeđivanje učeničkih socijalnih kompetencija* (Diplomski rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku.
20. Kolak, A. (2010). Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu i školskoj hijerarhiji. *Pedagoška istraživanja*, 7 (2), 243-254.
21. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Vol.11., br.21 (2), 443-447.
22. Markić, I. (2010). *Socijalna komunikacija među učenicima*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za pedagogiju. 7 (2), 307-317.
23. Neill, S. (1991). *Neverbalna komunikacija u razredu*. Zagreb: Educa.
24. Nhat Hanh, T. (2015). *Umijeće komuniciranja*. Zagreb: Planetopija.
25. Peko, A., Sablić, M., Livazović, G. (2006). Suradničko učenje u mlađoj školskoj dobi. *Život i škola*, 52 (15-16), 17-27.
26. Plummar, M. D. (2010). *Dječje igre za razvoj socijalnih vještina*. Zagreb: Naklada Kosinj.
27. Razum, R. (2007). Odgojno djelovanje suvremene škole: izazovi i mogućnosti za religiozni odgoj. *Bogoslovska smotra*, 77 (4), 857-880.
28. Reić – Ercegovac, I., i Jukić, T. (2008). Suradničko učenje u razrednoj nastavi. *Život i škola*, 56 (2), 69-80.
29. Šaravanja, I. (2016). *Socijalna kompetentnost učenika mlađe školske dobi* (Diplomski rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
30. Špelić, A., Zuliani, Đ. (2011). Uloga empatije u socijalizaciji djece s teškoćama u razrednim sredinama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47 (2), 96-108.
31. Vukasović, A. (1994). *Obitelj- vrelo i nositeljica života*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor MI.
32. Zrilić, S. (2010). *Kvaliteta komunikacije i socijalni odnosi u razredu*. Sveučilište u Zadru, Odsjek za izobrazbu učitelja i odgojitelja. 7 (2), 231-242.

PRILOG

DRAGI UČENICI!

POTREBNI SU MI VAŠI ISKRENI ODGOVORI KAKO BIH MOGLA
NAPRAVITI ISTRAŽIVANJE.

VAŽNO: PITANJA SE ODNOSE NA VAS I UČENIKE KOJI SU U VAŠEM
RAZREDU.

1. S kime se najradije igraš pod odmorom? Zašto baš s njim ili s njom?
2. Postoje li u razredu učenici s kojima se ne voliš družiti (igrati)? Zašto se ne voliš s njima družiti?
3. Koga bi najviše volio pozvati na svoj rođendan? Zašto?
4. Koga ne bi volio pozvati na svoj rođendan? Zašto?
5. Kako se osjećaš u svom razredu? Zašto se tako osjećaš?
6. Izbjegavaš li se igrati s drugom djecom u razredu i radije se igraš sam?

HVALA VAM NA SURADNJI!

Kratka biografska bilješka

Rođena sam 24. ožujka 1993. godine u Zagrebu. Osnovno obrazovanje stekla sam u Osnovnoj školi Ksavera Šandora Đalskog u Donjoj Zelini. Istovremeno sam pohađala glazbenu školu gdje sam završila 6. godina, odnosno osnovnu glazbenu školu. Nakon osnovne škole odlučujem upisati III. Ekonomsku školu. Završetkom srednje škole, 2012., kao redovni student upisujem Učiteljski studij, modul odgojne znanosti na Učiteljskom fakultetu Zagreb, Odsjek Čakovec.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Katarina Huklek, izjavljujem da sam ovaj diplomski rad na temu *Socijalni odnosi učenika u razredu* izradila samostalno uz vlastito znanje, pomoću stručne literature, mentorice i sumentorice.

Potpis: _____

IZJAVA o odobrenju za pohranu i objavu ocjenskog rada

kojom ja Katarina Huklek, OIB: 03867749752, student Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kao autor ocjenskog rada pod naslovom: *Socijalni odnosi učenika u razredu*, dajem odobrenje da se, bez naknade, trajno pohrani moj ocjenski rad u javno dostupnom digitalnom repozitoriju ustanove Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta te u javnoj internetskoj bazi radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sukladno obvezi iz odredbe članka 83. stavka 11. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

Potvrđujem da je za pohranu dostavljena završna verzija obranjenog i dovršenog ocjenskog rada. Ovom izjavom, kao autor ocjenskog rada dajem odobrenje i da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim:

a) široj javnosti

b) studentima i djelatnicima ustanove

c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

*Zaokružite jednu opciju. Molimo Vas da zaokružite opciju a) ako nemate posebnih razloga za ograničavanje dostupnosti svog rada.

Vrsta rada: a) završni rad preddiplomskog studija

b) diplomski rad

Mentor/ica ocjenskog rada:

Naziv studija:

Odsjek

Datum obrane: _____

Članovi povjerenstva: 1. _____

2. _____

3. _____

Adresa elektroničke pošte za kontakt:

_____

(vlastoručni potpis studenta)

(opcionalno)

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa ocjenskim radovima trajno pohranjenim i objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju ustanove Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ovom izjavom dajem pravo iskorištavanja mog ocjenskog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije:

- 1) CC BY (Imenovanje)
- 2) CC BY-SA (Imenovanje – Dijeli pod istim uvjetima)
- 3) CC BY-ND (Imenovanje – Bez prerada)
- 4) CC BY-NC (Imenovanje – Nekomercijalno)
- 5) CC BY-NC-SA (Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima)
- 6) CC BY-NC-ND (Imenovanje – Nekomercijalno – Bez prerada)

Ovime potvrđujem da mi je prilikom potpisivanja ove izjave pravni tekst licencija bio dostupan te da sam upoznat s uvjetima pod kojim dajem pravo iskorištavanja navedenog djela.

(vlastoručni potpis
studenta)

O *Creative Commons* (CC) licencijama

CC licencije pomažu autorima da zadrže svoja autorska i srodna prava, a drugima dopuste da umnožavaju, distribuiraju i na neke načine koriste njihova djela, barem u nekomercijalne svrhe. Svaka CC licencija također osigurava autorima da će ih se priznati i označiti kao autore djela. CC licencije pravovaljane su u čitavom svijetu. Prilikom odabira autor treba odgovoriti na nekoliko pitanja - prvo, želi li dopustiti korištenje djela u komercijalne svrhe ili ne, a zatim želi li dopustiti prerade ili ne? Ako davatelj licence odluči da dopušta prerade, može se također odučiti da od svatko tko koristi djelo, novonastalo djelo učini dostupnim pod istim licencnim uvjetima. CC licencije iziskuju od primatelja da traži dopuštenje za sve ostala korištenja djela koje su prema zakonu isključivo pravo autora, a koje licencija izrijekom ne dopušta.

Licencije:

Imenovanje (CC BY)

Ova licencija dopušta drugima da distribuiraju, mijenjaju i prerađuju Vaše djelo, čak i u komercijalne svrhe, dokle god Vas navode kao autora izvornog djela. To je najotvorenija CC licencija.

Sažetak licencije: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.hr>
Puni pravni tekst: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Imenovanje-Dijeli pod istim uvjetima (CC BY-SA)

Ova licencija dopušta drugima da mijenjaju i prerađuju Vaše djelo, čak i u komercijalne svrhe, dokle god Vas navode kao autora i licenciraju novonastala djela pod istim uvjetima (sve daljnje prerade će također dopuštati komercijalno korištenje).

Sažetak licencije: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hr>
Puni pravni tekst: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Knjižnica, 2017.

Imenovanje-Bez prerada (CC BY-ND)

Ova licencija dopušta redistribuiranje, komercijalno i nekomercijalno, dokle god se djelo distribuira cjelovito i u neizmijenjenom obliku, uz isticanje Vašeg autorstva.

Sažetak licencije: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/deed.hr>
Puni pravni tekst: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode>

Imenovanje-Nekomercijalno (CC BY-NC)

Ova licencija dopušta drugima da mijenjaju i prerađuju Vaše djelo u nekomercijalne svrhe. Iako njihova nova djela bazirana na Vašem moraju Vas navesti kao autora i biti nekomercijalna, ona pritom ne moraju biti licencirana pod istim uvjetima.

Sažetak licencije: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.hr>
Puni pravni tekst: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>

Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima (CC BY-NC-SA)

Ova licencija dopušta drugima da mijenjaju i prerađuju Vaše djelo u nekomercijalne svrhe, pod uvjetom da Vas navedu kao autora izvornog djela i licenciraju novonastala djela pod istim uvjetima.

Sažetak licencije: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.hr>
Puni pravni tekst: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode>

Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada (CC BY-NC-ND)

Ovo je najrestriktivnija od CC licencija – dopušta drugima da preuzmu Vaše djelo i da ga dijele s drugima pod uvjetom da Vas navedu kao autora, ali ga ne smiju mijenjati ili koristiti u komercijalne svrhe.

Sažetak licencije: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.hr>
Puni pravni tekst: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Na samom kraju bih se zahvalila sumetorici dr. sc. Tei Pahić i metorici prof. dr. sc. Andreji Brajša-Žganec na pomoći i vodstvu pri izradi ovog diplomskog rada.

Hvala svim kolegama i prijateljima na podršci i pomoći koju su mi pružili tijekom mog studiranja, a posebno kolegici Maji Bolfek.

Najveće hvala mojim roditeljima, bratu Marku, sestri Ani, Zvonimiru i mom Ivanu koji su bili uz mene svih pet godina studiranja, u teškim i sretnim trenucima.